

T

Taeger, Jens-Wilhelm 1945 Sondershausen- 2004 Münster, Németország - Érettségi 1964. Teológiát és jogi tanulmányokat folytatott az evangélikus teológián Genf, Berlin, Zürich, Münster 1964-1971-ben. Teológiai vizsgája 1971-ben Bochum-ban lelkész 1971-1973. Második teológiai vizsga 1973. Lelkész avatás 1974. Tudományos segédmunkatárs lesz 1973-1977 Münster-ben. 1978-ban lelkész Gelsenkirchen. 1978-1986 tudományos munkatárs Újszövetségi szemináriumban Universität Münster. Diplomája 1979 és habilitált 1986 Münster-ben. 1986-1988 Egyetemi tanár RWTH Aachen-ben. 1988/89 Újszövetség professzora Gießen. 1989-1994 Újszövetség professzora RWTH Aachen. 1994 Újszövetség tanára lesz Universität Münster. Tagja az Studiorum Novi Testamenti Societas.

Talmon, Shemaryahu 1920 Skierniowice, Lengyelország -Tanulmányait a Héber Egyetemen végezte Jeruzsálemben MA 1945 és PhD 1955-ben ugyanott tanított 1957-től, rangidős professzor lett 1963-tól, nyilvános rendes tanár 1966-tól, Professzor 1974-től. Vendég előadó 1961-84. Brandeis Egyetem 1961-63. Haifa Egyetem 1968-70 Harvard Egyetem. A Héber Biblia Projekt vezetője 1964-82. A tanácsadó testület tagja 1972-től. Nyugállományba vonult 1988-ban. Izrael díjat kapott, 1997-ben. A zsidó társadalom életét kutatta a bibliai korban, valamint a bibliai szövegeket és szövegtörténettel is foglalkozott. Részt vett Ezdrás-Nehemiás kommentár előkészületeiben a Masszadából előkerült héber kéziratok kiadásában a qumráni szövegek kutatásában. Kedvenc területe a fogság utáni irodalom volt. Szakterülete a héber Biblia, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Social and Religious Thought of Martin Buber 1982. Qumran and the History of the Biblical Text. Harvard UP., 1975. A Joshua Apocryphon from Masada. In: Shai Le-Chaim Rabin: Studies on Hebrew and Other Semitic Languages Presented to Professor Chaim Rabin on the Occasion of his Seventy-Fifth Birthday, eds. M. Goshen-Gottstein, S. Morag and S. Kogut, Jerusalem, Academ Press, (1991 (Hebrew). Jewish Civilization in the Hellenistic-Roman Period. Sheffield, JSOT Press, (1991).

Tarjányi Béla, 1942 Bócsa, Magyarország – . 1960–1966 között teológiai tanulmányokat folytatott Bp.-en, 1965-ben pappá szentelték, 1966-ban Bp.-en doktorált, 1967–1969 között Rómában a Pápai Biblikus Intézetben tanult. 1970-ben tanár lett a Szegedi Hittudományi Főiskolán, majd 1971-ben Bp.-en a Hittudományi Akadémia ÓSz tanszékén. 1977-ben az ÚSz-tanszék vezetője lett. 1989-ben megalapította a Szent Jeromos Bibliatársulatot. Kutatási területe a szinoptikus evangéliumok. 1973-ban részt vett a bibliafordításban: a 12 kisprófeta könyvét fordította. 1997-ben Káldy és Tárkányi Neovulgáta-fordítása alapján kiadta az új katolikus Bibliát. **Művei:** Kispróféták fordítása. Bp 1973; *Az örömhír Márk evangélista szerint*. Bp. 1984; *Újszövetségi alapismeretek I. Az ősegyház élete*. Bp. 1988; *Jézus örömhíre*. Bp. 1989; *Találkozások*. Bp. 1987; *Evangélium-magyarázatok. Példabeszédek*. Bp. 1988; *Csodák*. Bp. 1988; a *Cigány–magyar bibliafordítás szervezése* (Bp. 2003).

Tárkányi Béla József (eredeti neve **Viperina József**), 1821 Miskolc – 1866 Eger, Magyarország - A gimnáziumot Miskolcon, Lőcsén, a teológiát Egerben végezte. Már kispap korában verselt és az 1840-es évektől meg is jelentette műveit a Kisfaludy Társaság. 1844-ben mint ismert költőt kereste fel Petőfi Egerben. 1844-ben pappá szentelték. 1846-ben Pyrker László érsek mellett volt irodai hivatalnok, 1847-ben Pozsonyban és Bécsben is járt az érsekkel. 1850-ben Bartakovics Béla érsek titkára lett, 1858-tól Egyeken plébános, 1868-tól egri kanonok, 1858-tól az MTA levelező tagja, 1880-tól rendes tagja. 1867-ben Kisfaludy Társaság tagja lett. 1872-től a Szent István Társulat elnöke. Számos énekeskönyvet adott ki.

Revideálta a Káldi György-féle katolikus bibliafordítást (1860–1869). Ennek javított szövegét adta ki a Szent Jeromos Bibliatársulat.

Tatianosz, „a szír”, 120 k. Szíria. – 172 Athén?, Róma? Itália - Az asszírok földjéről valónak mondta magát, Alexandriai Kelemen szerint szír volt. Jusztinosz körében keresztelkedett meg, de szellemiségét nem mutatják írásai. Eusebiosz két művéről tud, ma görög nyelvű beszédét ismerjük. Szerinte a görög filozófia minden eredményét a barbár filozófiának köszönhetette. Kirohanásokat tett a görög művészet ellen. Marcus Aurelius idejében élt, aki mesterét, Jusztinoszt kivégeztette. A kereszténység igazáról akarta meggyőzni a görögöket, közben visszataszítónak mondta a görög kultúrát. *Diatessaron* c. műve, a négy kánoni evangéliumból szerkesztett harmóniája nagyon népszerű volt, de ennek szövegét csak részben, későbbi kommentárokból ismerjük. A négy evangéliumból egy folyamatos elbeszélést akart szerkeszteni, hogy kiküszöbölje az ellentmondásokat. Ennek az egyik oka az, hogy ebben az időben született a legtöbb apokrif irat. A szinoptikusokból ismert anyagot a János-evangélium kronológiájába illesztette. Egzegetikai elvek szerint rendelte alá egymásnak az evangéliumokat, Márkot Mátéval, azt pedig Lukáccsal értelmezte. Végül a *Diatessaron* csak örmény fordításban maradt fenn. Rómából távozva az enkratita szekta vezetője lett, megvetette a házasságot és tiltotta a hús és a bor fogyasztását (követői bor helyett az eucharisziában is csak vizet használtak). Az 1Kor 7,3–6 szerinte nem elég aszketikus. Szerinte Krisztus Ádámot nem váltotta meg – ezért hevesen támadták őt. Pilátus aktái, Arkhelaosz aktái is ellene szóltak az apokrifek közül, akik Krisztus pokolra szállásáról írva kijelentették: Ádámmal az élen szabadította ki Krisztus az ÓSz-i alakokat az alvilágból. **Művei:** PRATTEN, B. P. – DODS, M. – SMITH, TH., *The Writings of T. and Theophilus, and the Clementine Recognitions* (Anti-Nicene Christian Library 3). Edinburgh 1867; HARNACK, A., *T.s Rede an die Griechen übers. u. erkl.* (Gießener Ludwigstagsprogr.). Gießen 1884; *Diatessaron seu Tatiani Evangeliorum Harmoniae Arabice. Nunc primum ex duplici codice edidit et translatione latina donavit P. Aug[ustinus] Ciasca.* Roma 1888, ²1934; SCHWARTZ, E., *Tatiani oratio ad Graecos recensuit* (TU 4,1). Leipzig 1888; HILL, J. H., *The Earliest Lif of Christ Ever Compiled from the Four Gospels: Being the Diatessaron of T.* (circa 160). Edinburgh 1894, ²1910; BURKITT, F. C., *Evangelion da Mepharreshe, The Curetonian Version of the Four Gospels, with the Reading of the Sinai Palimpsest and the Early Syriac Patristic Evidence.* 2 kötet. Cambridge 1904; MCCARTHY, C., *Saint Ephrem's Commentary on T.'s Diatessaron.* Oxford 1993.

Tauler, Johannes OP, 1300 Strassburg – 1361?, Svájc - Eckhart és Heinrich Seuse mellett a 15. században a rajnai misztika legjelentősebb képviselője, aki prédikációin keresztül a legnagyobb hatást gyakorolta a lakosságra. Családja eredetéről és származásáról semmi sem derül ki az ismert forrásokból. A rendi történész, Hinnebusch a neve alapján angol családra vezeti vissza eredetét. De ez a családi név gyakori a 14 századi strassburgi dokumentumokban. Maga is prédikációiban konstruált családi történeteket. 1300–1305 körül lépett a rendbe, nem tudjuk, hány évesen, de legalább 14 évesnek kellett lennie. Tanulmányait a helyi házban kezdte, grammatikát és filozófiát tanult, és Petrus Lombardus Szentenciáit tanulmányozta. Tudjuk, hogy olvasta Pszeudo-Dionüsziosz írásait, Ágostont és sok egyházagyát, Gregoriust és sok más szerzőt is, akiknek munkái válogatásokban terjedtek ekkoriban a kolostorokban. Mivel németül prédikált, hatottak rá Albertus Magnus és Freiburgi Dietrich rendtársainak munkái, és természetesen Eckhart mester is, aki Strassburgban tanulmányai irányítója volt a rendben 1314–1324 között. Mivel Bajor Lajos és XXII. János pápa konfliktusba keveredett, Strassburgot a pápa 1324-ben interdiktummal sújtotta, emiatt a domonkosok 1339-ben kénytelenek voltak elhagyni a várost. A pápához hű rendtagok a rajnai

és a bázeli konventben találtak menedéket. Csak 1346–1647-ben térhettek vissza Strassburgba. Ekkor kezdtek prédikálni és ekkor vették fel a kapcsolatot a női rendekkel is. Ekkor találkoztak ő is a női misztikusokkal, Margaretha Ebner és Elisabeth Scheppach apácafőnöknővel. Számos levelet váltottak egymással. A férfi és a női misztikus mozgalmak rajtuk keresztül kapcsolódtak egybe és alkották az Isten barátai mozgalmat, amelyet beszédeiben vagy harmincszor említ. Más misztikusok istenélménye is nagy hatással volt rá. Ágoston, Nagy Szent Gergely, Clairvaux-i Bernát, Nagy Szent Albert, Aquinói Tamás; gondolkodását a platóni filozófia uralta. A női misztikusok közül Helftai Mechthild, Magdeburgi Mechthild, Bingeni Hildegard, Heinrich Seusenak a *Horologium Sapientiae*je gyakorolt rá nagy hatást. Különös, hogy gondolatai felfedezhetők Martin Heidegger életfilozófiájában is. A Biblia spirituális, kérügmatis és misztikus értelmezését művelte. **Művei:** VETTER (szerk.), *Die Predigten Taulers aus dem Engelberger und der Freiburger Handschrift sowie aus Schmidts Abschriften der ehemaligen Straßburger Handschriften*. Berlin 1910 (kritikai kiadás); Válogatás: QUINT (szerk.), *Textbuch zur Mystik des deutschen Mittelalters*. Halle – Saale 1952, ³1957; fordítások: HOFMANN, G. (ford. és szerk.), *Johannes Tauler, Predigten*. Freiburg 1961 (utánnomás: Einsiedeln 1979); QUENTEL, J. – SURIUS, L. (ford.), *Ioannis Thav/eri praeclarissimi viri...* Köln 1548; (utánnomás: Hildesheim – Zürich – New York 1985). Bibliográfia: FILTHAUT (szerk.), *Johannes Tauler ein deutscher Mystiker*. Essen 1961; GNÄDINGER (szerk.), *Johannes Tauler Lebenswelt und mystische Lehre*. München 1993; STRAUCH, *Margaretha Ebner und Heinrich von Nördlingen. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Mystik*. Freiburg – Tübingen 1882.

Taylor, Walter 1946 Omaha, USA NE - Lutheran Theol. Sem. Philadelphia MDiv 1973. Claremont Grad Scholl PhD 1981. Claremont Theol. School 1973-76. Mont Olive Lutheran Ch. 1976-77. Kiadója a Trinity Seminray Review 1982- Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Ephesians. Augsburg, 1985.

Teeple, Howard Merle 1911 Salme, USA OR - Willamette Egyetem BA 1938. Chicago Egyetem PhD 1955. Tanított Emory Egyetem 1955-57 Virginia Wesleyan Coll 1957-61. Könyvtáros Schicago State. Univ. 1969-77. Szakterülete a archeológia és Újszövetség. **Művei:** The Historical Approach to the Bible Religion and Ethics Inst. 1982. Teh Hoah's Ark Nonsense REI 1978. Literary Origin of the Gospel of John REI 1974.

Telegdi Miklós, 1535 Telegd – 1586 Nagyszombat, Magyarország - Pécsi püspök, esztergomi érseki helynök. Krakkóban tanult, bölcsészti tanulmányait Bécsben végezte. 1557-ben megvette a bécsi jezsuiták nyomdáját és Nagyszombatban állította fel. 1558-ban pappá szentelték, a nagyszombati papnevelő tanulmányi felügyelője, majd az ottani iskolában tanár, 1561-ben esztergomi kanonok és nagyszombati plébános, 1579-ben pécsi püspök. Mindent megtett a reformáció terjedésének megfékezésére. Zsoltár-prafrázisokat készített. **Művei:** *Az Keresztyenségnek Fondamentomiról való rövid keönywechke. Ki az Szent irasnac külömb külömb heleiről kerdes es feleles keppen irattatot es...* Deac nyelwből Magyar nyelwre forditatot. Bécs 1562. (az első magyar katekizmus); *Az evangeliomoknac, mellyeket Vasárnapokon és egyeb Innepeken esztendő által az Anyaszentegyhazba olvasni es predicalni szoktanac, magyarazattyanac Első Resze, Mely magaba foglallja az Aduentül Husvetig való vasarnapi Evangeliomokat, egynehany egyeb innepekneec (kikneec Szamat meg talalod ezt e levelet elfordetuan) Evangeliomival, es az oltari szentségrül való három predicationual egyetembe.* Uo. 1577; *...Masodic resze. Melly magaban foglallya Husvettol fogva Adventig való vasarnapi evangeliomokat egy nehany egyeb innepekneec...* Euangeliomiual, egyetembe... Nagyszombat 1578; *...Harmadic Resze Melly magaba foglallya a Szentec innepire való Euangeliomokat...* Uo. 1580; *Telegdi Miklosnak Peechi Püspökneec felelete, Bornemisza*

Peter nec feitegetés neuü konyuére. Mellybe főkeppen, az io chelekedetec nec iutalmarul valo igaz keresztyéni tudománt oltalmazza. Jollehet egyebreis mindenre választ teszen... Nagyszombat 1580. (kiadta RUPP K., Bp. 1898); *Rövid Írás. Melyben meg bizonytatic, hogy a Papa nem Antichristus. De azoc, a kie ütet annac neuezic, az Antichristusnac tagiai.* Uo. 1580; *Ordinarium Officii Divini, Secvndvm consvetvdinem Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis: a mendis purgatum & editum, opera & expensis...* Uo. 1580; *Egy nehany Jeles Okai Mellyekert Telegdi Miklos Pechi Püspök nem ueheti es nem akaria uenni Luter Martonnac es az ü maradekinac tudományát...* Uo. 1581; *Agendarivs. Liber continens ritus et caeremonias, quibus in administrandis Sacramentis, benedictionibus, et alijs quibusdam Ecclesiasticis functionibus, parochi, et alij curati, in Dioecesi et prouincia Strigoniensi vtuntur. Quibus additae sunt, Lingua vernacula, piae et catholicae aliquot exhortationes, ad eos, qui vtuntur Sacramentis...* Uo. 1583; *Decreta, Constitutiones et Articvli Regvm Inclyti Regni Vngariae Ab Anno Domini, Millesimo Trigentesimo Quinto, ad annum post Sesquimillesimum Octagesimum tertium publicis Comitii edita. Cum Rervm Indice Copioso...* Uo. 1584; *Capita doctrinae Christianae compendio tradita, ut sit ueluti paruus Catechismus Catholicorum.* Uo.; VIRÁG B. (szerk.), *Négy Predikátzio, az anyaszentegyház négy evangelistáinak ünnepeire és a Salve Regina magyarázattya.* Pest 1803.

Telford, William R. 1946. Glasgow, Skócia - Glasgow Egyetem MA 1968. Union Theol. Sem. STM 1972. Cambridge Crist. Coll. PhD 1976. Tanított Mansfield Coll. Oxford 1977-79. Newcastle Upon Tyne 1979-től tanár. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *The Interpetation of Mark.* Fortress, 1985. *The Barren Temple and the Withered Tree.* JSOT 1980.

Temesvári Pelbárt (Pál) Oszvöld, 1435 k. Temesvár – 1504 Buda, Magyarország - Minorita szerzetes és híres magyar egyházi szónok, zoltármagyarázó. 1458-ban a krakkói egyetemen tanult, majd belépett a ferences rendbe. 1483-ban a szerzet budai házában teológiát tanított. Számos latin egyházi munkát írt, amelyek egész Európában elterjedtek. Ezek többnyire prédikáció-gyűjtemények, megjegyzéseiből láthatólag magyarul is elmondta legalább egy részüket. Bátor meggyőződésű pap volt, aki a középkor aszketikus szellemét és erényeit szabadon hirdette Mátyás király reneszánsz udvarának szellemével szemben is. Művei már ~ idejében is nagyon népszerűek voltak; a szerzetesházak, apáca kolostorok sokat fordították és másolták; kódexeink nagy része az ő műveinek fordítása. Legendái az ő beszédeiből (a „pomeriumokból”) kerültek nyelvemlékeinkbe. E legendák közül az idegen szentekről szólókat Jacobus de Voragine (13. sz.-i domonkos) nagy legendáskönyvéből merítette, a hazai szentekről szólók egy részét is más forrásból vette, de egy részükben (Szt. István, Szt. László) már a magyar szellem nyilatkozott meg. Szilárdy Áron föltevése szerint Alexandriai Szent Katalin nagy verses legendája is Pelbárttól származik; ezt a föltevést azonban a szakemberek nagy része nem tartja valószínűnek. ~ sokat merített Johannes Gritsch, Heinrich von Lngenstein és Paulus Wann munkáiból. A Biblia kérügmaticus magyarázatát művelte. **Művei:** *Stellarum Corone benedictae Marie virginis in laudem eius pro singulis predicationibus elegantissime coaptatum.* Argentinae 1496 (húsz kiadást ért meg!); *Expositio libri Psalmorum, Hymnorum et Soliloquiorum; item Cantorum V. et N. Testam. Symboli Athanasii et Hymni universalis creaturae.* Argentinae 1487, Hagenoae 1504, 1513; *Aureum Rosarium Theologie ad Sententiarum quattuor libros pariformiter Quadripertitum. Ex doctrina Doctoris Subtilis, suorumque sequacium; Sanctorum etiam Thome Aquinatis Bonaventureque ac multorum solidorum Doctorum per Religiosum devotumque patrem: ... medullitus adipem exugentem accuratissime alphabetico compilatum ordine. Qui et Pomerium Sermorum, salutiferorum, nunc temporis vbilibet cantatissimum suis lucubrationibus in medium Christianitati obtulit.* Lib. I. Hagenoae 1503, II. Uo. 1504, III. Uo. 1507, IV. Uo. 1508, Venetiis 1586, 1589, Brixiae 1590.

Templeton, Douglas A., 1935 Glasgow, Skócia - Gonville and Caius Coll Cambridge Egyetem BA 1957. Glasgow Egyetem PhD 1965. Tanított Edinburgh 1968. – Újszövetség és klasszikus nyelvek és irodalom tanára. Szakterülete az Újszövetség **Művei:** Re-Exploring Paul's Imagination: A Cynical Laywoman's Guide to Paul of Tarsus. Eisenbrauns 1988.

Tepert Darko, OFM.- 1970 Sisak, Horvátország -. Általános és középiskolai tanulmányait is itt végezte el. 1992-től a horvát Szt. Cirill és Metód ferences provincia tagja. Teológiai tanulmányait Zágrábban a Katolikus Teológiai Fakultáson (KBF) kezdte meg (1993-1996) és 1999-ben Jeruzsálemben szerzett diplomát. 2002 őszén licenciátust szerez biblikus tudományokból és archeológiából Jeruzsálemben (Studium Biblicum Franciscanum). Témája: «Pentateuh u Lukinu evandjeliju Isusova detinjstva" (Lk 1-2) A bibliai tudományok és archeológia doktora (Studium Biblicum Franciscanum) Jeruzsálemben. Kutatási területe: a zsidó törvények a Lukács evangéliumban és az Ap. Csel-ben. Lukács evangélium, Apostolok Cselekedetei, Idézetek és utalások az ószövetségből az Újszövetségben, görög filozófia, arám nyelv és írás. **Művei:** „Glagol, vjerovati u Iv 3,1-21”, (A hinni ige Jn. 3,1-21-ben); Zágráb 2001 „Isak i Jišmael – Ivan i Isus (Lk 1,5-56) (Izsák és Izmael - János és Jézus); Zágráb 2004, Targum Pseudo-Jonatan (arámból fordítás) Zágráb, 2004;

Testa Emanuele, OFM 1923 Maceratola di Foligno (Perugia), Olaszország - Teológiát tanult és doktorált Pontificia Università Urbaniana: 1959; Szentírásból doktorált PIB: 1962. Nyugdíjba vonult (1993) Jeruzsálemben a Biblikus tanulmányok ferences központjában tanított SBF 1957-től ószövetségi bibliai egzegézist és bibliai teológiát. Pontificia Università Urbaniana professzora Rómában 1972-; Ugyanakkor az egyetem gazdasági vezetője is (1975-84). **Művei:** Il simbolismo dei giudeo-cristiani (SBF Collectio Maior 14), Jerusalem, Genesi, I: Introduzione - Storia primitiva (La Sacra Bibbia), Torino, Genesi, II: Introduzione - Storia dei patriarchi (La Sacra Bibbia), Torino, Cafarnao, IV: I graffiti della casa di S. Pietro (SBF Collectio Maior 19), Jerusalem, Herodion, IV: I graffiti e gli ostraka (SBF Collectio Maior 20), Jerusalem, Maria terra vergine, Vol. I: I rapporti della Madre di Dio con la Santissima Trinità (Sec. I-IX), (SBF Collectio Maior 31), Jerusalem, Vol. II: Il culto mariano palestinese (Sec. I-IX), (SBF Collectio Maior 31), Jerusalem, The Faith of the Mother Church. An Essay on the Theology of the Judeo-Christians (SBF Collectio Minor 32), Jerusalem 1992

Thayer Joseph Henry 1828 Boston — 1901 New York, USA - Amereikai Biblikus Boston latin iskolájában tanult, amjd a Harvard egyetemen 1850-ben, majd Harvard Divinity School, és Andover Theological Seminary -ban 1857-ben. Lelkész volt Quincy-ben 1859–64. Salem, Massachusetts, 1862–63. Majd káplán volt a 40 években Massachusetts. A Polgár háborúban önkéntes. A biblia tanára lett Andover Seminary-ban 1864–82, és 1884-ben Ezra Abbot Bussey utóda Harvard Divinity School. 1870-től az Amerikai Biblila revízióját végző bizottság tagja és az újszövetségi könyvek fordításának felügyelője. (Revised Version). Művei: Fő műve Grimm's Wilke's Clavis Novi Testamenti (1887; 1889) A Greek-English Lexicon of the New Testament, and his New Testament Bibliography (1890).

Thee, Francios C. R. 1936 Lexington, USA, MO - Cen. Bible Coll. BA 1957. MA 1959. Wheaton Coll. MA 1963. Chicago Egyetem PhD 1980. Tanított NW Coll. of the Asemblies of God 1963-től. Szakterülete a Újszövetség, apokrifok post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Complete Biblical Library. Gosepel, 1985. Julius Africanus and the Early Chrsitan View of Magic. Mohr, 1984.

Theissen, Gerd, 1943 Mönchengladbach – Németország - A középiskolát 1959–1962 között szülővárosában végezte. 1962-től pedagógiai főiskolára járt, majd 1962–1968 között evangélikus teológiát és germanisztikát tanult Bonnban. 1972-ben habilitált, 1972–1978 között tanár volt a bonni ÚSz-i tanszéken, 1975-ben germanisztikából államvizsgázott. 1976–1978 között gimnáziumi vallás tanár volt Bonnban, 1977-ben evangélikus teológiából és németből államvizsgázott. 1978–1980 között ÚSz-professzor volt Koppenhágában, 1980-tól Heidelbergben. 1989-ben lelkésszé avatták. Előadásokat tartott Chicagóban, Cambridge-ben, Göttingenben, Oxfordban, Hongkongban. **Művei:** *Untersuchungen zum Hebräerbrief*, StNT 2. Gütersloh 1969; *Wundergeschichten*. StNT 8. Gütersloh 1974; *Soziologie der Jesusbewegung. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte des Urchristentums*. TEH 94. München 1977, 1988, 1991, Gütersloh 1997; *Psychologische Aspekte paulinischer Theologie*. RLANT 131, Göttingen 1983; *Der historische Jesus. Ein Lehrbuch* (társszerző: MERZ, A.). Göttingen 1996; *Die Kriterienfrage in der Jesusforschung. Vom Differenz- zum Plausibilitätskriterium* (társszerző: WINTER, D.). NTOA 34, Fribourg – Göttingen 1997; *Gospel Writing and Church Politics. A Socio-rhetorical Approach*. Hongkong 2001; *Das Neue Testament*. München 2002, 2004; *Zur Bibel motivieren. Aufgaben, Inhalte und Methoden einer offenen Bibeldidaktik*. Gütersloh 2003; *Jesus als historische Gestalt. Beiträge zur Jesusforschung*. Göttingen 2003; *Der Jakobusbrief. Beiträge zur Rehabilitierung der „strohernen Epistel“* (társszerzők: GEMÜNDE, P. V. – KONRADT, M.). Münster 2003; *Die Jesusbewegung. Sozialgeschichte einer Revolution der Werte*. Gütersloh 2004; *Az első keresztyének vallása*. Bp. 2001.

Theobald, Michael 1948 Köln, Németország - Katolikus teológiát tanult Bonn és Münster egyetemén. Teológiai doktorátusát 1979-ben szerezte Bonn. 1985 habilitáció Regensburgban. 1985-1989 egyetemi tanár biblikus teológiát tanít FU Berlinben. 1989-től Újszövetség tanára a katolikus teológián Universität Tübingen. Főleg János evangélium, római levél Efezusi levél és a zsidó levél kutatásával foglalkozik. **Művei:** "Herrenworte im Johannesevangelium" (vor dem Abschluß - erscheint im Herbst 2002). "Erstellung einer Synopse Kolosser-/Epheserbrief (bzw. Eph/Kol) samt diachronem Kommentar". Kommentar zum Johannesevangelium in der Reihe "Regensburger Neues Testament" 2003

Theodorétosz, kürrhoszi, latinul: **Theodoretus Cyrensis**, 393 k. Antiókhia – 458 Kürrhosz, Görögország - Püspök, görög egyházi író. Az Apameia (Görögo.) melletti kolostorban lett szerzetes, 423-ban akarata ellenére kürrhoszi püspöknek választották. Az 5. században zajló teológiai vita egyik főszereplője volt. Írt Kürillosz, alexandriai pátriárka egyik levele ellen is, de 433-ban helyeselte Kürillosz és az antiókhiai pátriárka által közösen elfogadott krisztológiai nyilatkozatot (talán ő maga is fogalmazta). 449-ben az efezusi „rablózsinat” kiközösítette, de 451-ben a khalkedoni zsinat rehabilitálta. Halála után néhány írását a II. konstantinápolyi zsinat elítélte, talán emiatt veszett el néhány műve. Egzegetikai írásai jelentősek, Szentírás-magyarázata az antiókhiai iskola szó szerinti értelmezése és az alexandriai spirituális értelmezés közötti középutat követte. Számos szentírási könyvet magyarázott – főleg a zsoltárokat, a prófétákat és Pál leveleit –, de írt dogmatikai, teológiai és történeti műveket is. Számos levele is ránk maradt, amelyek színes egyéniségét közelebbről mutatják be. **Művei:** Migne PG 80-84.

Theodotosz 381 után – 438 után, Görögország - Püspök, egyházi író. 431 Anküra püspökeként részt vett az efezusi zsinaton, ahol Kürilloszt támogatta. Krisztusban két természetet vallott, de csak az isteni természetét tekintette tettei forrásának. Különösen érdeklődött a mariológia iránt. Tanítását számos homíliában is kifejtette. **Művei:** Migne PG 77,1313-1432.

Theophanész ho **Homologétész**, latinul: **Theophanes Confessor**, magyarul: **Hitvalló Teofán**, 760 k. Konstantinápoly – 817 Szamothraké, Görögország - Szerzetes apát. 787-ben részt vett a II. nikaiai zsinaton, amely az ikonok tisztelete mellett foglalt állást. Amikor V. Leó császár újrateadta a képrombolást, őt is börtönbe zárták. Két évig raboskodott Konstantinápolyban, majd Szamothrakéba száműzték, ahol nemsokára meghalt. A „hitvalló” melléknevet a képtisztelet védelmezése miatti szenvedése miatt kapta. Egyetlen írása a *Kronographia*, amelyben a világ 284–814 közötti eseményeit tárgyalta, igyekezett több támpont alapján is meghatározni a történéseket. Munkája a bizánci birodalom történetének megismerésében egyedülálló forrásmű. A bibliai kortörténet meghatározásában nagy hatása volt. **Művei:** BOOR, C. de, *Theophanis Chronographia*. Leipzig 1883. Magyarul két szemelvény jelent meg belőle: *Középkori történeti chrestomatia*. Bp. 1952.

Theophülaktosz, Achridai, latinul: **Theophylactus Achridensis**, 1050 Euboia szigete – 1126 után Achrida, Görögország - Bizánci teológus, VII. Dukász Mihály fiának nevelője. Számos biblia-magyarázata és sok levele maradt ránk, melyeket remek stílusban írt. Fennmaradtak teológiai vitairatai, beszédei és a szentekről szóló történeti művei is **Művei:** Migne PG 123–126.

Thiede, Carsten 1952 Berlin Németország, - Teológiai tanulmányait Berlinben kezdte és MA 1972. Oxford Egyetem MA 1993. Tanított Oxford Egyetem 1976—1977. Genf Egyetem 1977-82. London Egyetem 1982-től. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** The Earliest Gospel Manuscript? The Qumran Fragment 7Q5 and its Significance for new Testament Studies. Paternoster 1992. Funde, Fakten, Faehrtensuche: Spuren des Fühler Christentum in Europa. Brockhaus, 1992. From Christ, to Constatine – The Trial and Testimony of the Early Church Christian Hist. Inst. 1991.

Thiel, Winfried 1940 Cottbus, Németország - Evangélikus teológiát tanult 1959-61 között Berlinben. Berlin Humboldt Egyetem teológiai tanulmányok 1961-65 és mellette Egyiptológiai speciális tanulmányokat folytatott, akkád és szemita nyelveket tanult. Teológiai diplomát szerzett Berlinben 1965-ben, tudományos munkatárs 1966-70 további tudományos munkatársai tevékenység 1970-79. Ószövetségi speciális diploma 1970. tanítási engedély 1975. Habilitáció 1976, Tudományos főmunkatárs 1979. Marbugban nyilvános rendes tanár 1982, Bochumban 1992-től egyetemi tanár, 2005-től nyugdíjban. Kutatási területei Próféták kutatása, Deuteronomium-kutatás és ókori Izrael története, valamint kutatás történetből írt jelentős tanulmányokat. **Művei:** Die deuteronomische Redaktion von Jeremia 1-25, 1973. Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 26-45., 1981. Die sozial Entwicklung Israels in vorstaatlichen Zeit, 1985. Könige 1-2 kötet, 2005 Gelebte Geschichte, 2000. Gedeutete Geschichte, 2005.

Thieme, Karl, 1902 Lipcse – 1963 Basel, Németország - Történész és egegeéta. Filozófiát, történelmet és germanisztikát tanult. 1927-ben docens lett a berlini politikai főiskolán. 1931–1932-ben pedagógiát tanított, 1934-ben katolizált és a nemzetiszocializmus ellen támadt. 1935-ben Svájcba emigrált, ahol kiadta és kommentálta a „laikus Bibliát” (Freiburg 1938). A háború után a zsidó–keresztény párbeszédnek szentelte magát, ld. *Freiburgi körlevél*. Freiburg 1948–. A *Lexikon für Thologie und Kirche* munkatársa volt. **Művei:** *Das alte Wahre. Eine Bildungsgeschichte des Abendladnes*. Leipzig 1934, 1935; *Kirche und Synagoge*. Olten 1945; *Biblische Religion heute*. Heidelberg 1960; *Dreitausend Jahre Judentum. Darstellung zur jüdische Geschichte*. Padenborn 1960; *Christen und Juden Ihr gegenüber von Apostelkozil bis heute*. Mainz 1961.

Thiselton, Anthony C., 1937 Working Surrey, Anglia - London Egyetem BD 1959. Scheffield Egyetem PhD 1977. Tanított Bristol Egyetem 1965-70 között. Scheffield Egyetem 1970-86 között. Nothingham Egyetem 1986-88 között. Durham Egyetem St. John Coll. 1988-1992 között. Nothingham Egyetem 1992-től az Újszövetségi tanszék vezetője. **Művei:** *The Two Horizons: New Testament Hermeneutics.* Eerdmans, 1980. *The Responsibility of Hermeneutics.* Eerdmans 1985. *New Horizons in Biblical Hermeneutics.* Harper Collins 1992.

Tholuck, Friedrich August Gottreu 1799 Breslau, -1877? Németország - Teológiai tanulmányait Berlinben, Jénába kezdte és J. Neader, F.D. E. Schleiermacher és G.W.F. Hegel hatása alá került, de ezt követően pietista megtérésben volt része 1870-es években. 1821-ben Berlinben magántanár, 1824-ben a keleti intézet rendkívüli tanára, 1825-be Hollandfiában és Angliában hosszabb utazást tett, majd Halleban lett professzor 1826-ban, ahol a racionalizmus elleni küzdelmének egyik formája volt annak történetét írta meg (1865). Nagy hatással volt hallgatóira azok a két órás séták, amelyen angolul beszélgetett meghívott hallgatóival. Amerikai diákjai voltak E.B. Pursey, S. Davidson, E. Robinson, J. W. Alexander, R. Patton, H. P. Smith stb. Az első amerikai tanítvány Edward Robinson volt (1826) az Union Th. Seminary későbbi professzora. Nem csak a racionalizmus ellen küzdött hanem az idealizmus ellen is. Foglalkozott az evangéliumok történeti hitelességével (1837), főleg Strauss nézetei ellen küzdve, Lukácsot hitelesebb történésznek tartotta, mint Josephus Flaviust. Az evangélium műfajával (1837-1844), elutasította Griesbach szinoptikus koncepcióját. Nagy hatással volt az angol és amerikai biblikusokra és még W. G. Kümmel sem vonhatta ki magát hatása alól (1972). Angolul, franciául németül olaszul görögül és arab nyelven beszél és olvasott, ismerte a zsidó és az arab irodalmat is. Római levél kommentárja (1832) nagy vitát váltott ki a német egzegéták között. **Művei:** *Auslegung des Briefes Pauli and die Romer* Berlin 1825. *Die Bergpredigt.* Gotha, 1856. *Geschichte des Rationalismus* Berlin 1865. *Die Glaubwürdigkeit der evangelischen Geschichte* Hamburg, 1837. *Kommentar zum Evangelien Johannis.* Hamburg, 1827. *Die Prophet und ihre Weissagungen* Gotha 1860. *Übersetzung und Aulegung der psalmen für Geistliche und Laien der Christlichen Kirche* Halle, 1843.

Thomas, Docking, ? – 1269 Docking, Anglia - Egzegéta. 1245-ben először említette Adam von Marsch levelében. 1260-ban az oxfordi egyetemen lakott, részt vett a ferences szegénység vitájában. A klasszikus szerzők alapján magyarázta a Bibliát. A szentenciák ellen fordult, az oxfordi iskola vezéralakjává vált; az ő nyomán terjedt el, hogy az írásmagyarázatot az egész teológia fényében kell végezni. Szövegmagyarázatában szívesen foglalkozott morális és természettudományos kérdésekkel. MTörv, Iz és a páli levelekhez (a Róm-t kivéve) maradt fenn kommentárja, valamint Jób könyvét és Lk-ot is kommentálta. **Irodalom:** LITTLE, A. G., *Thomas Docking and his Relation to Roges Bacon.* Oxford 1927; BRAZEAU, W., *Intellectual Activity of the Oxford Franciscans in the Thirteenth Century.* Cahiers Franc. 3. Montréal 1934. 201–210.

Thomas, Joseph Lamy 1827 Ohey -1907 Louvain, Belgium - Belga bibliatudós és orientalista. Katolikus teológiát tanult Floreffe és Namur szemináriumában, majd pappá szentelték 1853-ban. Tanulmányokat folytatott a Louvain katolikus egyetemen Ian Theodor Beelen, és a remek orientalista Lefebvre tanítványa. Itt fordult a pozitív teológia felé és intenzív biblikus és patrisztikus tanulmányokat folytatott. Teológiai doktorátusát 1859-ben szerezte. Oktató tevékenysége Louvain-ben 1858-1900 folyamatos, számos héber szír kurzust

tartott, valamint újszövetségi bevezetőt és szöveg magyarázatot. 1875-ben vonult nyugdíjba. Munkásságát 1905-ben két kötetes bibliográfia mutatja be amelyben 148 címszó szerepel. Számos szír szöveget tett közzé főleg Efrém himnusait és kiadta a "Chronicon Ecclesiasticum" valamint a Bar Hebraeus-t is. Szövegkiadásai számos hibát tartalmaznak jórészt inkább tipográfiai. Legismertebb munkája "Introductio in Sacram Scripturam", két kötet, mely 6 kiadást ért meg. Kommentárjait latinul írta a teremtés könyvéhez két kötetben (1883-84), illetve később fanciául a Jelenések könyve kommentárját (1893-94).

Nem okoztak problémát a maguk korában ezek a kommentárok a katolikus egyházon belül, vallotta a 6 napos teremtés és bevezetője is konzervatívnak számított. A francia biblia fordítás felülvizsgálatát szerette volna elérni. A pápai prelátus lett 1885-ben XIII Leó kinevezése alapján és biblikus commissio tagja volt 1903-tól X Pius meghívására. **Művei:** LADEUZE in *Annuaire de l'Universite Catholique de Louvain* (1908), pp. cxxxi-clix, biographical notice, with portrait; *ibid.*, pp. v vi, remarks by the rector, Mgr. HEBBELYNCK; REINHOLD in *BUCHBERGER, Kirchliches Handlex.*, s. V. For bibliography, see *Universite Catholique de Louvain. Bibliographie, 1834-1900*, 66-72; also *Premier Supplement, 1899-1901*, 8-9; *Deuxieme Supplement, 1901-1903*, 11-13; *Troisieme Supplement, 1903-1905*, 11.

Thompson, Thomas 1939: Detroit, USA Michigan – Teológiai tanulmányait Pittsburghban kezdte, Pennsylvania in BA 1962. Közel keleti és biblikus tanulmányokból. Tanult még Oxfordban (Anglia)1962-1963, Tübingen (Németország) 1963-1971. Temple Egyetem (Philadelphia, U.S.A.): 1975-1976. PhD fokozatot is itt szerzett 1976-ban. Több kutató utat tette Izraelben 1967-73 között. Jordániában 1974-ben Szíriában 01995-ben. Jordániában 1996-ban. Teológiai bevezetőt tanított Dayton Egyetem, U.S.A. 1964-1965. Ószövetség tanára Detroit Egyetemen, U.S.A. 1967-1969. Kutató professzor Tübingen a közel keleti történeti atlaszon dolgozik. 1969-1976. École Biblique, meghívot tanára Jerusalem 1985-1986. Palesztina topográfiai kutatásának projektjét vezeti Jeruzsálem 1986. Lawrence Egyetem, U.S.A. 1988-1989. Ószövetséget tanít Marquette Egyetem, U.S.A. 1989-1993. Koppenhágában az Ószövetség tanszék vezetője 1993-tól. **Művei:** *The Historicity of the Patriarchal Narratives*, Berlin, 1974. *The Bronze Age Settlement of the Sinai and the Negev* (Dr. Reichert, Wiesbaden, 1975). *Toponomie Palestinienne* (OIP, Louvaine, 1988). *The Early History of the Israelite People*, Leiden, 1992- 2000. *Qumran Between the Old and New Testaments*. Sheffield, 1998. *The Bible in History: How Writers Create a Past* (Jonathan Cape /Pimlico London, 1999/ 2000.

Thorday Attila, 1962 Budapest, Magyarország – Teológiai diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán szerzett 1992-ben, majd 1994-ben biblikus szaklicenciát Università Gregoriana-n. A Szegedi Hittudományi Főiskola Szentírásstudományi Tanszékén tanít 1995-től. Teológia doktorátust szerzett 1997-ben. A Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat elnökhelyettese 2000-től. A PPKE Hittudományi Karán a Liturgika és Lelkipásztorkodástan tanszékvezetője 2001–2005 között. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán az ósz-i szentírásmagyarázat előadója 2002-től. **Főbb művei:** *Szövetség mint ajándék és elkötelezettség, Isten és ember szövetségkötése az ószövetségi írásokban*, Katolikus Teológiai Kézikönyvek 23, Agapé, Szeged 1996; *Az istenismeret dinamikája, egzisztenciális vizsgálatok az Efézusiakhoz írt levél alapján*, Szeged 1997; *Értünk adta önmagát, Jézus szenvedéstörténete a szinoptikus evangéliumokban*, Szeged 1998; „Benedizione iniziale” della Lettera agli Efesini, Roma 1994. „Religions- und Ethikunterricht in Ungarn”, *Religionspädagogische Beiträge*, 52/2004, 87-96; „The Role of the Neaniskos in the Easter Mystery according to Mark”, *Sacra Scripta, Journal of the Center for Biblical*

Studies, (2005), vol. 1-2, Cluj-Napoca, 63-72. **Főszerkesztő:** *Jeromos Bibliakommentár I-II-III.*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Bp. 2002-2003.

Tibbon, Moses ben Samuel Ibn, 1200 Marseille –1283, Franciaország - Orvos, író, fordító. 1244–1276 között Montpellier-ben lefordította Moses Maimonidesz műveit, illetve más műveket is: filozófiát, matematikát, asztronómiát és orvosi könyveket. Számos arab munkát is lefordított héberre. Kommentárt írt az Énekek énekéhez és a Biblia más részeihez is; de nagy érdeklődéssel fordult a Talmud felé is. Foglalkozott az isteni gondviselés kérdésével Maimonidesz nyomán, és hangsúlyozta, hogy bizonyos lelki szint – I. próféták – alatt ennek meglátásáról nem lehet beszélni. A filozófusok nincsenek ezen a szinten, azért nem hisznek. Aki ezt a lelki szintet eléri, másként látja a szerencsétlenségeket, mert Isten különös ajándékkal látja el. Ezért volt képes Isten az ösatyákat és a prófétákat a jámborságuk segítségével számos nehézségből kiszabadítani. A „Sefer Pea”, a Talmud midrásainak és haggadáinak magyarázatát áthatja egy újaszú hitvédelmi szempont, meg akarja óvni zsidó hitsorsosait a keresztény térítésekről. A Biblia utáni zsidó irodalmat felhasználva azt mondta el, mi igaz a keresztény véleményekből, és azok hogyan igazolták a zsidó vallás igazságát. ~ szerint azért nem tudták megérteni a keresztény kutatók a Talmudot, mert a későbbi keresztény generációk már kívül álltak a zsidó hagyományon. A régi szokásokat a bölcsek és tudósok allegóriákkal, parabolákkal és szimbolikus nyelven közölték. Ezért ezek az elbeszélések generációkat ráztak fel, akik használták a morális utasításokat és a bölcsességi szavakat. Egyeseknek ezek a szavak megnyíltak, másoknak rejtve maradtak. **Fordításai:** HERZOG, D. (szerk.), *Maimonides' Commentar zum Tractat Peah. Zum ersten Male im arab. Urtext* **Művei:** *Perush al shir ha-shirim* (Kommentar über das Hohelied). Friedberg: 1831 »*Perush al-ha-tora*« (Kommentar über die Torah), Freiberg 1836 *Perush al azharot* (Kommentar über Ibn Gabirols Venedig 1552

Tillich, Paul, 1886 Starzeddel (Lengyelország) – 1965 Chicago, USA - Evangélikus teológus és valláskritikus. Apja szuperintendens volt. 1900-tól Berlinben tanult, anyja 1903-ban meghalt. Már a gimnáziumban tanult filozófiát, Berlinben megismerte Kant és Fichte tanait. 1904-ben a berlini egyetem teológiai fakultásán tanult, hosszútávú barátságot kötött Wingolffal. 1905-től Tübingenben tanult, majd Halléban Martin Kähler és Fritz Medicus filozófiai előadásait hallgatta, már akkor éleselméjű vitázó volt. 1907-ben Berlinben tanult tovább. 1908-ban szóbeli vizsgát tett, 1909-ben a logosz-fogalom jánosi értelmezéséről és a kereszténység monisztus és a dualisztikus világszemlélet ellentétéről írt. 1909-ben lelkészkedett Lichtenradében. Itt ismerte meg későbbi barátját Richard Wegenert. Időközben Schelling-tanulmányokat folytatott. Disszertációja Schelling vallásfilozófiából készült 1910-ben, tanítani kezdett, majd folytatta Schelling-tanulmányait. A *Misztika és a büntudat Schellingnél* c. munkájával kapta meg a promóciót. 1912-ben Halle teológiai fakultásán kapott licenciátusi diplomát. 1912-ben avatták lelkésszé Berlinben, ott is lett kiegészítő prédikátor. Ekkor kezdett először érdeklődni szociális kérdések iránt. 1914-ben házasodott, felesége T. Greti Wever. Habilitációját (*Ein Begriff des Übernatürlichen, sein dialektischer Charakter und das Prinzip der Identität, dargestellt an der supranaturalistischen Theologie vor Schleiermacher*) a természetfölötti fogalmának dialektikus karakteréről írta 1913-ban. 1920–1927 között társadalmi kérdésekkel foglalkozott, és szimpatizált a szocializmussal. Magántanárnak hívták Halléba, majd Berlinbe 1919-ben. *A teológia kultúra-ideája* címmel tartott előadást a Kant Társaságban. Öt év magántanárság után (1919–1924) Marburgba hívták szisztematikus teológusnak. Itt fogalmazta meg, hogy a teológiának megragadónak kell lennie. 1925-től Drezdában tanított vallástudományt. Itt fordult érdeklődése a modern művészetek felé. Tiszteletbeli professzornak hívták Lipszébe, innen ment át Berlinbe a

teológiai fakultásra. Egy ideig Drezdában tanított, majd 1929-ben Frankfurt am Mainba hívták a szociológiai és filozófiai fakultásra, ahol a meghívást kezdeményező Max Scheler meghalt, mielőtt Tillich megérkezett volna. Ebben az időben jó együttműködés alakult ki kollégáival, főleg Horkheimerrel és Adornóval. A *Die sozialistische Entscheidung* című irata miatt 1933-ban felmentették hivatalából, New Yorkba ment teológiát tanítani vendégprofesszornak, ugyanakkor a Columbia Egyetemen is tartott előadásokat. Miután megtanult angolul, munkássága kiteljesedett, és sokkal többen ismerték meg. 1965-re a háború utáni teológia legismertebb teológusa lett. A háború alatt Amerikában segélyszervezetet hozott létre a német emigránsok számára. Sokat segített hírnevének 1942–1944 között készült 109 beszéde, amelyeket német barátaihoz írt és az Amerika Hangja német adásában egész Németországban hallották. 1944-ben a német demokratikus zsinat vezetőségi tagja lett (Council for a Democratic Germany, amelyet német emigránsok alapítottak). 1948-ban tért vissza Németországba, különböző városokban tartott előadásokat. Ezt követően rendszeresen látogatta hazáját. 1963-ban Tübingenben a hallgatók előtt tartott előadásában tett először kísérletet a szisztematikus teológiai összefoglalására. Számos elismerést és díjat kapott, sok egyetem díszdoktorrá avatta. Az egyházi szociális tanítás bibliai gyökereinek kutatásában nagy érdemeket szerzett. **Művei:** ALBRECHT, R. (szerk.), *Gesammelte Werke* Gyűjteményes kiadás. 14 kötet. Stuttgart 1959–; pótkötetek az előbbihez. 1971–; BAUMOTTE, M. (szerk.), *Rendszeres teológia* [ford. Szabó István] Bp. : Osiris, 2002. *Le courage d'être* ford. Fernand Chapey ; előszó de René Marlé [Tournai] : Casterman, cop. 1967 *L'Éternel maintenant* ford. Jean-Marc Saint Paris : Planete, cop. 1969 *Théologie Systématique* ford. Fernand Ouellet Paris : Planète, cop. 1970 *Léfbátorság* [ford. Szabó István] Bp. : Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000.

Tilly, Michael 1963. Németország – Teológiát tanult 1982-1989 Mainz, Heidelbergben. Első teológiai vizsga 1989. Teológiai diploma 1993: Újszövetségi tanszéken Mainz-ban. Tudományos asszisztens 1991-1997 Júdaisztika szemináriumban tudományos asszisztens 1997-2002. habilitációja 2001 2002 tanít Koblenz-Landau. 2002-ben Judaisztikát tanít. 2002 telén Jénában Újszövetségi tanszéken megbízott professzor. Újszövetséget tanít 2003 Saarlands, Saarbrücken Újszövetségi tanszékén. 2005-től Wuppertal-ban tanít. Szakterülete Zsidóság irodalma Septuaginta, rabbinikus szövegek, főleg a Tosefta, antik keresztén iratok és antiszemitizmus a múltban és a jelenben. Tudományos társaságok tagja SBL SNTS stb. **Művei:** *Johannes der Täufer und die Biographie der Propheten* (BWANT 127), Stuttgart u.a. 1994. *Jerusalem - Nabel der Welt. Überlieferung und Funktionen von Heiligtumstraditionen im antiken Judentum*, Stuttgart 2002. *The Book of Acts as Church History/Apostelgeschichte als Kirchengeschichte. Text, Textual Traditions and Ancient Interpretations/Text, Texttraditionen und antike Auslegungen* (BZNW 120), Berlin, New York 2003. *Tosefta Moed katan. Übersetzung und Erklärung* (Rabbinische Texte, 1. Reihe, Bd. II 5), Stuttgart 2004. *Einführung in die Septuaginta*, Darmstadt 2005.

Timbie Janet A. 1948 San Francisco USA, CA - Stanford Egyetem BA 1970. Pennsylvania Egyetem PhD 1979. Tanított American Egyetem 1971. Pennsylvania Egyetem 1974-76 között. American Egyetem 1980-81 között. Wesley Theol. Sem. 1985-86 között. Szakterülete egyitológia, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** „The Nag Hammadi Library” *Religius Studies Review* (1982). *The Testament of Job*. Scholars, 1975.

Timm, Stefan 1944? Németország - Tanulmányait Rostock, Berlin és Tübingen Egyetemein végezte 1983-1993 között. Tanít Kiel-ben, majd 1994-től Hamburgban. Vendég professzor Stellenbosch Egyetemen, Afrikában. Szakterülete az Ószövetség és a bibliai archeológia Kutatásokat folytatott kelet Jordániában és Egyiptomban a Sinai félszigeten is. **Művei:** *Die*

Dynastie Omri: Quellen und Untersuchungen zur Geschichte Israels im 9. Jahrhundert vor Christus, 1982. Das christlich-koptische Ägypten in arabischer Zeit, Band 1-6, 1984. Moab zwischen den Mächten: Studien zu historischen Denkmälern und Texten, 1989

Tirinus, Jacobus SJ, 1580 Antwerpen – 1636 uo. Hollandia - Jezsuita egzegéta. Háromkötetes kommentárja maradt fenn (Antwerpen 1632), mely 26 kiadást ért meg. Az atyák magyarázataira építette tanítását. **Művei:** *Chorographia Terræ Sanctæ in Augustiorem Formam Redacta et ex Variis Auctoribus a Multis Erroribus Expurgata*. Antwerpen 1630.

Tischendorf, Lobegott (Aenotheus) Friedrich Constantin, 1815 Vogtland – 1874 Lipcse, Németország - 1834-ben a lipcsei egyetemen tanult teológiát. 1837-ben filológiai érdeklődése nyomán szövegkritikai munkába kezdett, bejárta Dél-Németo.-ot. 1838-ban filozófiai diplomát szerzett, 1840-ben habilitált. 1859-től a bibliai paleográfia professzora. Az ÚSz-i unciális kódexek iránt érdeklődött, 1849-ben jelent meg egy kiadványa, amely az első jelentős összveg-kiadás lett. 1840–1843 között kultuszminisztériumi ösztöndíjat kapott, és ettől kezdve az apokrif evangéliumok kutatásának szentelte idejét. Párizsban a nemzeti múzeumban a Codex Claromontanust (D [06], 6. sz.) és a Codex Ephraimi rescriptust (C [04]) dolgozta fel. 1843-ban megkapta Ch. G. L. Grossmanntól a Philon-kéziratot. Hollandiai és angliai utat tett, majd Utrechtben a Codex Boreelianus (F^e [09], 9. sz.) anyagával foglalkozott. Tischendorf valójában a lipcsei és a párizsi szövegkiadásokkal alapozta meg paleográfusi hírnevét. 1843-ban a Codex Vaticanus (B [03], 4. sz.) kiadása után Baselben tanulmányozta a Codex Basiliensist (E^c [07], 8. sz.), majd Rómában is olvashatta a kódexeket. Pápai magánkihallgatás nyomán elérte, hogy egyedül, 30 órán keresztül tanulmányozhassa a vatikáni kódex kézirátát. Ekkor bizonyította, hogy a Firenzében található Vulgata kódex a 8. sz.-i Amiatinus a textus receptussal egyidős, amit Rotterdami Erasmus és Elzevier bizánci hagyomány képviselőjének tartott. ~ erre alapozta a maga szövegkiadását (Cod. Amiatinus. Novum Testamentum latine interprete Hieronymo., 1850), amelynek legrégebbi kiadója volt Ferdinand Florens Fleck (1800–1849) azonban ennek a kódexnek a későbbi kiadása pápai tilalom alatt ált, mivel a kódex a vaticán tulajdonában volt, ezt oldotta fel XVI. Gergely. Ezt követően Velencében dolgozott a Codex Nanianuson (U [030], 9. Jh.), Modenában Codex a Mutinensis-t (H^a [014], p. Jh.) vizsgálta. Torinóban a Codex Bobbiensist (k, 4./5. Jh.) olvasta. Számos érdekességet tárt föl az apokrifekkel kapcsolatban, Milánóban felfedezte Pál apokalipsziséét. 1844-ben Livornóban kezdődött a közel-keleti kódex-felfedező expedíciója. Kairón keresztül a Sínai-félszigetre utazott, számos kézirátot tekintett meg és vásárolt (pl. Palimpsest kódexet I [016], Kloster Mar Saba). A Sínai Szt. Katalin kolostorban a könyvtáros segítségével (a későbbi jeruzsálemi pátriárka, Kyrillos) az elégetésre ítélt régi papírok között 129 pergamenlapot fedezett fel, amelyek felbecsülhetetlen értéket képviselnek. Ezeket felvásárolta, 43 lapot magával vitt és a Codex Friderico-Augustanus lipcsei könyvtárnak adott. 1846-ban facsimile kiadásban közölték ezek tartalmát: 1Krn 11,22 – 19,17; Ezdr 9,9; Neh; Eszt; Tób 1,1 – 2,2; Jeremiás 10,25 – 52,34; Kir 1,1 – 2,20. Bécsben egy 5. századi kódex hátoldalán megtalálta az Evangelium Palatinumot (a Vetus Latina 5. századi kézirátát), Münchenben a Codex Monacensist (X [033], 10. sz.) és a Vulgata codex Ingolstadiensist (I, 9. sz.). 1849-ben Párizsban, Londonban és Oxfordban újakezdte Claromontanus tanulmányozását. 1854ben dolgozott Wolfenbüttelben és Hamburgban a Zsidó levél nagybetűs kódexén (Uffenbach-Unzialfragmenten), a Codex Seidelianus II-n és a Wolfilas kódexen (II: H^e [013], 9. sz.). Oxfordban összevetette a 12 pátriárka testamentumát (Test XII), és átdolgozta a Codex Laudianust (E^a [08], 6. sz.). 1856-ban további kutatásokat végzett Münchenben, St. Gallenben és Zürichben, ezek eredményeként publikálta a többkötetes *Monumenta sacra inedita* c. munkáját. 1853-ban ismét elutazott a Szent Katalin kolostorba,

86 újabb pergamennel tért vissza és számos kódexet talált, melyeket 1857-ben átadott a Szentpétervári Cári Könyvtárnak, pl., Codices Tischendorfianus III (L [039], 9. sz.) Petropolitanus (P [041], 9. sz.). 1859-ben harmadik közel-keleti útján számos minuszkulát vásárolt, és a Codex Sinaiticust (á [01]), az ÚSz-i szövegek eddig csak töredékesen ismert teljes kódexeit és töredékesen a Barnabás levelet. (ab Barn 5,7 tCn laCn tCn kainCn), illetve a Hermász Pásztor harmadik kódexét (Herm Vis I,1 – Mand IV,3,6) és a *Tizenkét pátriárka testamentuma* c. apokrif mű számos töredékét. ~ lemásolta a Kairói kódexet és átadta II. Sándor orosz cárnak, aki támogatást biztosított utazásaihoz és a kódexek facsimile kiadásaihoz. 1859-ben Szmirnában Petropolitanus (P [041], 9. sz.) majuscula kódexét találta meg. Számos tudományos vita keletkezett a felfedezései kapcsán. Konstantinos Simonides azzal vádolta, hogy a Sínai kódex nem 4. sz.-i, hanem az Athosz-hegyen találta és Archimandrita Porfirij Uspenskij kézirata, aki azt már közzétette (1845). Az derült ki a feleségével folytatott levelezéséből, hogy azzal a váddal is illették, hogy megváltoztatott kódexeket, szembe kellett néznie és védekeznie kellett ezekkel a támadásokkal. Ezt az információt a Kurt Alanddal folytatott levelezés is megerősítette. 1849-től főleg a LXX és az ÚSz-i apokrifok szövegeinek vizsgálatának szentelte magát, mert az olvasatokat a keleti útján már összegyűjtötte. A Hágai Preisschriftet (1851) vizsgálva alakította ki véleményét az apokrif irodalom koráról, keletkezéséről és irányzatairól. Ez meghatározta a patrisztikus előfordulásukat és megkérdőjelezett néhány olvasói módot. A szövegváltozatokat, melyeket ~ kutatott, kivetítette a Mt 15,8; Jn 7,53–8,11-re, megvilágítva azokat a Jakab-protoevangélium szövegéből és a Nikodémus-evangélium szövegéből. A paleontológiai érv ellenében mindig támogatta az írásformákból és a nyelvtani sajátosságokból vett érveket. Így a Codex Sinaiticust a 4. sz.-ból a 2. századba datálta vissza (Caesareai Eusebiosz korába) a Codex Vaticanus elé. A Codex Sinaiticus felértékelése abból is adódott, hogy a Vatikáni kódexet később ismerte meg. A vita érintette a szinoptikus kérdést is, és abban Papiász szerepét. ~ véleménye szerint az ÚSz-i kánon Jusztinosz korában lezárult – ezt főleg a Codex Sinaiticussal igazolta. Ennek ellenére, a 20. sz.-ig megmaradt a Herman Soden-féle kiadás tekintélye, amelynek értékét ~ számos esetben tagadta. 1869-ben a német egzegéták elkezdték használni ~ felbecsülhetetlen jegyzeteit. Sokat dolgozott azért, hogy a lehetőség szerinti legjobb szövegkritikai apparátust dolgozza ki. A keleti variánsokat igyekezett patrológiai szövegekből vett idézetekkel is alátámasztani, főleg ha azok a minuszkulában vitathatóak voltak. Az evangéliumszövegeket tartalmazó minuszkulákat 500 k.-re datálta, az ApCsel és a kat. levelek minuszkuláit 200 k.-re, a Corpus Paulinum szöveg kódexeit 300 k.-re, a Jel-t 100 k.-re datálta vissza. Módszerét tökéletesítette az ÚSz 7. kiadásában (1859), és szövegkritikai alapelveket fogalmazott meg. A legrégebbi az az olvasat, amelyben nem fedezhető fel harmonizálási vagy dogmatikai szándék, vagy más értelmezési kísérlet. Megtagadta azokat a variánsokat, amelyek teljesen különálltak vagy a legrégebbi kéziratok szókincsével nem harmonizáltak, vagyis szakított a hagyománnyal, hogy mennyiségi szempontok alapján ítéljen meg egy régebbi változatot. Az apokrif-kutatást az ApCsel, az Apokalipszis és az evangéliumok hármására osztotta, ezek szövegeit nem igyekezett harmonizálni. **Művei:** *Die Vaticanische Bibelhs. u. eine Audienz bei Gregor XVI:* Augsburger Allgemeine Ztg. 1844. 4458; *Reise in den Orient.* 2 kötet. Leipzig 1845–1846; *Monumenta sacra inedita sive Reliquiae antiquissimae textus Novi Testamenti graeci. Ex novem plus mille annorum codicibus per Europam dispersis eruit atque edidit C. T.,* Leipzig 1846; *Monumenta sacra inedita. Nova collectio.* [I] *Fragmenta sacra palimpsesta sive fragmenta cum Novi tum Veteris Testamenti ex quinque codicibus graecorum palimpsestis antiquissimis nuperrime in Oriente repertis. Addita sunt fragmenta psalmodum papyracea et fragmenta evangelistariorum palimpsesta, item fragmenta codicis Friderico-Augustani nunc primum edidit C. T.* Leipzig 1855; [II] *Fragmenta evangelii Lucae et libri Genesis ex tribus codicibus graeci quinti, sexti, octavi seculo, uno palimpsesto ex Libya in Museum Britannicum advecto, altero celeberrimo Cottoniano ex flammis erepto, tertio ex*

Oriente nuperrime Oxonium perlato. Addita sunt et Novi et Veteris Testamenti fragmenta similia nuperrime in codicibus sex antiquissimorum reliquiis inventa nunc primum edidit C. T. Uo. 1856; [III] Fragmenta Origenianae Octateuchi editionis cum fragmentis evangeliorum graecis palimpsestis ex codice Leidensi folioque Petropolitano quarti vel quinti, Guelferbytano codice quinti, Sangallensi octavi fere seculi, 1860; De Israelitarum per mare rubrum transitu. Cum tabula. Leipzig 1847; Ev. Palatinum ineditum sive Reliquiae textus evangeliorum latini ante Hieronymum versi ex codice palatino purpureo quarti vel quinti post Christum saeculi nunc primum eruit atque edidit C. T. Leipzig 1847; Cod. Amiatinus. Novum Testamentum latine interprete Hieronymo. Ex celeberrimo codice Amiatino omnium et antiquissimo et praestantissimo nunc primum edidit C. T. Cum pia memoria Gregorii XVI. Accedit tabula lapidi incisa. Leipzig 1850; Editio paucis vel praemissis vel additis repetita, ipso libiri textu non mutato. Leipzig 1855; Vetus Testamentum graece juxta LXX interpretes. Textum an editionem Vaticano-Romanam emendatius edidit, argumenta et locos Novi Testamenti parallelas notavit, omnem lectionum varietatem codicum vetustissimorum Alexandrini, Ephraimi Syri Friderico-Augustani subjunxit, commentationem isagogicam praetextuit C. T. 2 kötet. Leipzig 1850; Acta apostolorum apocrypha ex triginta antiquis codicibus graecis vel nunc primum eruit vel secundum atque emendatius edidit C. T. Leipzig 1851; Acta apostolorum apocrypha ex triginta antiquis codicibus graecis vel nunc primum eruit vel secundum atque emendatius. Adhibitis plurimis codicibus graecis et latinis maximam partem nun primum consultis atque ineditorm copia insignibus edidit C. T. Leipzig 1853; Acta apostolorum apocrypha. Post C. T. denuo ediderunt Ricardus Adelbertus Lipsius et Maximilianus Bonnet. Pars prior. Acta Petri, Acta Petri et Pauli, Acta Pauli et Theclae, Acta Thaddei edidit R. A. L. Leipzig 1890; Synopsis evangelica ex quattuor evangeliis ordine chronologico concinnavit praetexto brevi commentario illustrata, ad antiquos testes apparatu critico recensuit. Leipzig 1851; Evangelia apocrypha, adhibitis plurimis codicibus Graecis et Latinis maximam partem nunc primum consultis atque ineditorum copia insignibus, edidit C. T. Leipzig 1853; Editio altera ab ipso Tischendorfio recognita et locupleta. Leipzig 1876; Pilati circa Christum iudicio quid lucis afferatur ex actis Pilati. Ad memoriam b. Theilii recolendam nomine societatis Lipsiae exegeticae suscepto praesidis officio scripsit. Leipzig 1855; Hermae Pastor Graece. Ex fragmentis Lipsiensibus instituta quaestione de vero Graeci textus Lipsiensis fonte edidit. Leipzig 1856; Novum Testamentum Sinaiticum sive Novum Testamentum, cum epistula Barnabae et fragmentis Pastoris ex Codice Sinaitico auspiciis Alexandri II. omnium Russiarum imperatoris ex tenebris protracto orbique litterarum tradito accurate descripsit A. F. C. T. Leipzig 1863; Die Echtheit unserer Evv. Neun apologetische Vortr., Leipzig 1869; Die Sinaibibel. Ihre Entdeckung, Herausgabe u. Erwerbung. Leipzig 1871; Biblia sacra latina veteris testamenti Hieronymo interprete ex antiquissima auctoritate in stichos descripta. Vulgatam lectionem ex editione Clementina principe anni MDXCII et Romana ultima anni MDCCCLXI repetitam testimonium comitatur codicis Amiatini Latinorum omnium antiquissimi. Editionem instituit suasore Christ. Carolo Josia de Bunsen Theodorus Heyse, ad finem perduxit C. de T. Cum tabula. Leipzig 1873; Liber Psalmorum Hebraicum atque latinus ab Hieronymo ex Hebraeo conversus. Leipzig 1874.

Titosz, Bostrai, ? – 378 k. Palesztina - Püspök, egzegéta. Az észak-palesztinai Bostra (Bozra) püspöke volt. Könyveket írt, többek között egy kommentárt a Lk-ról, amelyben az antiókhiai egzegézis módszerét követte, vagyis a szó szerinti értelmet az allegorikus elé helyezte. **Művei:** a Lukács-kommentár fennmaradt töredékeit Schickenberger publikálta: *Texte und Untersuchungen* 21/1, 1901.

Tobin, Thomas Herbert 1945. Chicago, USA IL - Tanulmányait a Xavier Egyetem LittB 1967. Loyola Egyetem Chicago MA 1973. Harvard Egyetem PhD 1980. Tanított Loyola

Egyetem 1980-tól. Szakterülete az Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *Of Scribes and Scrolls* Univ. Press of America 1990. *The Spirituality of Paul*. Lazier, 1987. *The Creation of Man: Philo and the History of Interpretation*. CBA 1983.

Tőkés István, 1916 Málnás, Magyarország/Erdély - Református biblikus és hitvalláskutató. A kolozsvári Református Teológiai Fakultáson végzett teológiai tanulmányok után (1933–1938) a Kaselben, Tübingenben (Gerhard Kittel mellett) és Baselben (1940, Karl Barth és Oscar Cullmann mellett) képezte tovább magát. 1940-tól 1945-ig püspöki titkár és egyetemi lelképásztor, 1946-tól az Erdélyi Református Egyházkerület előadótanácsosa 33 éven keresztül. 1947-ben megválasztják egyházkerületi tanácsbírónak, 1948-ban zsinati tagnak és az Állandó Zsinati Tanács tagjának, 1957-ben generális direktornak, 1974-ben egyházkerületi főjegyzőnek, s ilyen minőségében szerkesztette *A Református Szemlét*. Teológiai magántanári (docens) és doktori diplomája elnyerése után, 1973-tól a kolozsvári Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet újszövetségi tanszékének professzora. Az állami szervek 1983-ban nyugdíjba kényszerítették, 1989-ben az igehirdetéstől is eltiltották. **Művei:** a mintegy száz jelentősebb tanulmánya bel- és külföldi folyóiratokban és gyűjteményes kötetekben jelentek meg, mintegy ötszáznál több kisebb-nagyobb írása pedig *Református Ifjúság*, *Ifjú Erdély*, *Az Út*, *Református Család*, *Kiáltó Szó*, illetve a *Református Szemle* stb. című kiadványokban. Kötetei: *A Román Népköztársaságban levő Református Egyház Statútuma. I. főrés.* Kolozsvár 1949; *Pál apostol Filemonhoz írt levelének magyarázata*. Kolozsvár 1957; *A Második Helvét Hitvallás magyarázata*. Kommentár Bullinger Henrik művei alapján. I–II. kötet. A Romániai Református Egyház kiadása. Kolozsvár 1968; II. bővített és javított kiadás: Nagyvárad 2006; *Őt hallgassátok*. Prédikációk, társszerzők László Dezső és Borbáth Dániel. Kolozsvár 1975; *Református keresztyén tanítás*. Kolozsvár 1981; *A Filippibeliekhez intézett levél magyarázata*. Kolozsvár 1983; *A bibliai hermeneutika története*. Kolozsvár 1985; *A Romániai Magyar Református Egyház élete. 1945–1989*. Budapest 1990; *Hétköznapiak – ünnepnapok*. Székelyudvarhely 1991; *A Korintusbeliekhez írt első levél magyarázata*. Nagyvárad 1995; *A Korintusbeliekhez írt második levél magyarázata*. Kolozsvár 1996; *Az ajtó előtt állok és zörgetek*. (Igehirdetések.) Kolozsvár 1997; *Új hermeneutika. Az 1950 utáni hermeneutikai irodalom áttekintése*. Budapest 1999; *A Második Helvét Hitvallás*. (Fordítás.) Nagyvárad 2002; *Egyet kérek az Úrtól*. Igehirdetések. Nagyvárad 2003. Tanulmányok közös kiadványokban: Bullinger hermeneutische Lehre. In: *Heinrich Bullinger (1504–1575)*. Zürich 1975; Bullinger als Praktischer Theologe. In: *Bullinger-Tagung 1975*. Zürich 1977; A feltámadás és az új élet kapcsolata. In: Benyik György [szerk.]: *Apokalipszis. A feltámadás*. Szegedi Biblikus Konferencia 1991–1992. Szeged, 1993, 119–124; Tavasz Sándor teológiája. In: Veres Ildikó – Tőkés István: *Tavasz Sándor – Egy magyar református gondolkodó a XX. század első felének Erdélyében*. Debrecen 1994. Nemzeti kisebbségek és az újtestamentumi teológia. In: Pungur József: *A nemzeti kisebbségek teológiája*. Kecskemét 1999. A budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara díszdoktori címmel (1996), a Magyar Köztársaság Kulturális Minisztériuma pedig a Károlyi-díjjal tüntette ki (2001).

Toledo (Toletus), Francisco de, 1534 Córdoba – 1596 Róma, Itália - Spanyol jezsuita, bíboros, filozófus, teológus és ezegéta. A filozófiát Zaragozában végezte, a teológiát Salamanca egyetemén. 1558-ban belépett a jezsuita rendbe. 1559–1563 között a Collegium Romanumban filozófiát tanult. Egy Arisztotelész-kommentárban segédkezett, ez később közkedvelt tankönyv lett. 1562–1569 között Aquinói Tamás Summájáról tartott előadásokat. 1569-től morálist tanult, majd kiadta az *Instructio sacerdotumot*. 1569-ben V. Piusz penitenciáriusnak nevezte ki és a pápai udvar prédikátora lett. A Szent Officium konzultora és a pápai kongregáció tagja lett. 1571-ben XIII. Gergely Löwenbe küldte, hogy Baiust

visszahívja. 1593-ban ~ lett az első jezsuita bíboros. IV. Henrik és a franciák kibékítésén fáradozott. Jelentős, hogy együttműködött a Vulgata revíziós bizottságával; mivel a tridenti zsinat ezt tekintette hivatalosnak, ezért a régi kódexek alapján javítani kellett a szöveget. Különböző előmunkálatok után (Guiglielmo Sirleto bíboros és mások) 1585-ben az V. Szixtus által választott bizottság Antonio Carafa bíboros vezetése alatt elvégezte a revíziót. 1589–1590-ben a bizottság után a végső javítást maga a pápa végezte, de sok hiba maradt benne. 1590-ben XIV. Gergely új bizottságot állított fel Marco Antonio Colonna bíboros vezetésével, ~ ennek is tanácsadója volt. XIV. Gergely hirtelen halála miatt IX. Ince és VIII. Kelemen is felülvizsgálta a tervet, és 1592 kiadta a végső redakciót, a „Cum sacrorum Bibliorum”-ot, a később Sixto-Klementiának nevezett Vulgata-kiadást. A Vulgata-fordítással foglalkozva számos kommentárt írt: 1588-ban János evangéliumához, a Római levélhez és végül Lukács evangéliumához. **Művei:** *Introductio in dialecticam Aristotelis*. Roma 1561; *Commentaria una cum quaestionibus in universam Aristotelis logicam*. Roma 1572; *Commentaria una cum quaestionibus in VIII libros De physica auscultatione*. Köln 1574; *Commentaria una cum quaestionibus in II libros De generatione et corruptione*. Venedig 1575; *Commentaria una cum quaestionibus in III libros de anima*. Venedig 1574; Atisztotelész-kommentárjai megtalálhatók továbbá: *Omnia quae hucusque extant opera*. 2 kötet. Lyon 1587–1588; *In Summam theologiae sancti Thomae Aquinatis enarratio*. 4 kötet. Roma 1869; *Instructio sacerdotum Lyon 1599. In sacrosanctum Joannis evangelium commentarii*. 2 kötet. Roma 1588–1589; *Commentarii et annotationes in epistolam beati Pauli apostoli ad Romanos. Quibus accesserunt eiusdem cardinalis Sermones quindecim in psalmum primum et tricesimum ac duo in eiusdem epistolae loca tractatus*. Roma 1602; *Commentarii in prima XII capita sacrosancti Iesu Christi D. N. evangelii secundum Lucam*. Venedig 1600; Számos kiadatlan dokumentuma és prédikációja található többek között Rómában (Vat. Barb., Biblioteca Casanatense, Biblioteca Nazionale Vittorio Emmanuele), Párizsban (Bibliothèque Nationale), Milánóban (Biblioteca Ambrosiana), Salamancában (Biblioteca universitaria) és Kölnben (Hist. Archiv).

Tomašević Darko: 1972 Brčko, Bosznia -. Teológiát tanult Szarajevóban, ahol diplomát szerzett 1997-ben. Pappá szentelék 1997-ben. 1998-ban Rómába folytatta tanulmányait a Pápai Biblikus Intézetben, ahol 2002-ben licenciatust szerez biblikus tudományokból. 2005-ben megvédte doktori értekezését Rómába az Angelicumban. 2005-től professzori kinevezést kap a szarajevói érsekség teológiája újszövetség tanszékére. **Művei:** *The Parable about the Widow and the Judge (Luke 18:1-8): Exegetical theological study*. Rom 2005; (Doktori értekezés). *"Farizeji: Problem podrijetla i imena"* ("Farizeusok: a származás és név problematikája") Sarajevo 2003; „Božja ljubav – temelj i zalog uskrsnuća -Lk 20,27-40. (Isten szeretete - a feltámadás alapja és biztosítéka - Lk 20,27-40.) Zagreb 2006; *The Parable about the Widow and the Judge (Luke 18:1-8): Exegetical theological study* . Rim, 2005. Raymond E. BROWN: *An Introduction to the New Testament* .The Anchor Bible Reference Library, Doubleday: New York, 1997. (horvatra fordította Dr. Darko Tomašević).

Tomić, Celestin (Dinko-Bruno) OFMConv. 1917 Vis szigete, Horvátország - 1929-ben a Ptuj-i ferences gimnáziumban tanult. Belépett a ferences rendbe, noviciátust Zágrábban végezte 1938-ban érettségizett. 1938-ban fogadalmat tett. Teológiai és filozófiai tanulmányait a zágrában a ferences teológián kezdte, diplomát is ott szerzett, majd Rómában folytatta tanulmányait a Bonaventuriumon, ahol 1942-ben pappá szentelték. A teológia licenciatust 1943-ban szerzett, 1945-ben doktorált (Il mistero di Cristo secondo S. Ignazio Martire). Teológiai tanulmányai végén beiratkozott a Pontificio Instituto Biblico-ra. Itt 1946-ban licenciatust szerzett, majd 1947-ben megkapta a candidatus ad lauream címet (CL). Ezt követően hazatért és a Split-i teológiai főiskolán 1947-1953 az összes bibliai tárgyat tanította.

1953-ban Zárgábba helyezték és még abban az évben elkezdett tanítását a KBF-en. Hébert, görögöt, latint tanított, valamint szentírás bevezetőt adott elő. Előbb az Ószövetség tanszéken tanársegéd, 1976-tól rendkívüli tanár, majd 1979-ben rendes tanár. 1972-1982 és 1986-1988, nyugdíjaztatásáig, az egyetem dékánja. Időközben előadott a zágrábi jezsuita Filozófiai - teológiai Intézetben is bibliai tárgyú tantárgyakat 1994-ig. 2002-től a KBF emeritus professzora. A Biblia horvát nyelvű kiadását lektorálta és egyes részeket kommentálta. Az egyik legtermékenyebb és legsokoldalúbb horvát teológus és biblikus. 1939-2005 között publikációinak száma 2500. Napjainkban is fáradhatatlanul alkot és végez kutató munkát. **Művei:** Il mistero di Cristo secondo S. Ignazio Martire, *Dissertationes ad lauream*, n 31. L'intima natura della vita cristiana secondo S. Ignazio Martire, *Miscellanea Francescana* 1954, Roma. Pristup Bibliji. Opća introdukcija u Sv. pismo, (**Megragadni a Bibliát – Általános introdukción**) Zagreb 1969.; Poruka spasenja Staroga zavjeta, (**A megváltás üzenete az Ószövetségben**) Zagreb 1970; Evandjelja djetinjstva Isusova (**Krisztus gyermekségének evangéliuma**), Zagreb 1971.; Biblijska teologija obitelji, (**A családok biblikus teológiája**) Zagreb 1972. Biblijska poruka povijesti spasenja, (**A megváltástörténet bibliai üzenete**) Zagreb, 1972; Psalmi. Kratki uvod i komentar, (**Zsoltárok. Rövid bevezető és kommentár**) Zagreb 1973; Knjige mudrosti (Job, Izreke, Propovjednik, Mudrost, Sirah), (**Bölcsességi könyvek**) Zagreb 1973; Uzvišena tajna. Ljubav i obitelj u biblijskoj i liturgijskoj poruci, (**Felemelő titok. A szeretet és a család a bibliai és liturgikus cselekedetekben**) Zagreb 1974.; Marijina poruka, (**Mária üzenete**) Zagreb, 1975; Praoci Izraela, . (**Izrael ősatyái**) Zagreb 1978; Ivan Krstitelj, (**Keresztelő János**). Zagreb 1978; Izlazak, .(**Kivonulás**) Zagreb 1979; U zemlju obećanja, (**Az ígéret földjén**) Zagreb 1980; Davidovo doba, (**Dávid kora**) Zagreb 1982.; Poruka spasenja Sv. pisma Starog zavjeta, (**A megváltás üzenet az Ószövetségben**) Zagreb 1983., Ilijino vrijeme, (**Illés kora**) Zagreb 1985., Pristup Bibliji, (**Abibliához való hozzáférhetőség**) Zagreb 1986; Psalmi, (**Zsoltárok**) Zagreb 1986., Veliki proroci, (**Nagypróféták**) Zagreb 1987; Marija, Majka vjere, (**Mária, a hit anyja**) Zagreb 1988; Začeci židovstva, (**A zsidó fogadalmak**) Zagreb 1988., Vrijeme iščekivanja, (**A várakozás ideje**) Zagreb 1989; Isus iz Nazareta: Bog s nama, (**Jézus Názáretből – Velünk az Isten**) Zagreb 1990., Isus iz Nazareta: Prorok i Krist, (**Jézus Názáretből – Próféta és megváltó**) Zagreb 1991; Isus iz Nazareta: Gospodin Slave, (**A dicsőség Ura**) Zagreb 1992; Počeci Crkve: Petar prvak apostola, (**Az egyház keletkezése: Péter első az apostolok között**) Zagreb 1994.; Počeci Crkve: Pavao apostol naroda, (**Pál a nemzetek apostola**) Zagreb 1995; Počeci Crkve: Ivan evanđelist ljubavi, (**János, a szeretet evangélistája**) Zagreb 1995; Otkrivenje sv. Ivana apostola, (**Jelenések könyve**) Zagreb 1997; Veliča – Magnificat, (**Magnificat**) Novi Marof 2004.

Torkos András, 1669 Győr – 1737 Győr, Magyarország - Evangélikus lelkész. Alsóbb iskolái befejeztével külföldre ment, 1692-től a wittenbergi egyetemen tanult. 1695-ben magiszteri címet szerzett, az egyetemen előadásokat tartott. 1698-ban hazatért, előbb tanár, 1707-től lelkész lett Győrött. A pietizmus híve volt. **Művei:** *Dissertatio Theologica De Meditationibus Passionalibus Paradisiacis...* Wittenbergae 1693; *Solertis Studiosi Lineamenta...* Uo. 1695; *Dissertationem De conscientia Antecedente Recta Et Erronea, Eruditae & placidae censorum disquisitioni committunt Praeses ... et Respondens Gotthelf Schütze.* Uo. 1697; *Obligationem Legis Civillis In Conscientia sub Praesidio ... defendet Joh. Georgius Schimentzius.* Uo. 1698; (névtelenül; újabb kiadásai: hely n. 1729. 1750. 1770. Ezekon kívül több változatlan kiadás); *Mi Urunk Jesus Krisztus Új Testamentoma. Görög nyelvből magyarra ford.* Wittenberg 1736.

Torleif, Elgvin 1947? Norvégia – Lelkipásztor Alta-ban Észak Norvégiában 1980-1985 között. A qumráni szövegek vizsgáló bizottságának tagja 1998-tól. Jeruzsálem héber egyetem

PhD 1998. Majd Jeruzsálemben a Caspari Center of Biblical and Jewish Studies igazgatója lesz 1986-93 között. Kutatási programot vezet Oszlóban 1993-96 között. Oszlóban a Lutheránus szemináriumban a Biblia-tudományok szak vezetője 1997-2004 között. Az Oszló Egyetem tanára 2004-től. A qumráni bölcsességi irodalomra specializálódott.

Torre, Lelio (Hillel) Della - 1805 Cuneo; Piemont- 1871 Padua. Rabbi apja neve, Solomon Jehiel Raphael ha-Kohen, aki 1807-ben halt meg. Lelio első nevelője nagybátyja Sabbatai Elhanan Treves híres Piemont-i rabbi volt. héber nyelvészetet és Bibliai szövegmagyarázatot 1823-1829 Collegio Colonna-ban és tanult melynek alapítója Finzi volt Torinóban és 1827-ben avatták rabbivá. Padovában 1829-ben alapított rabbi kollégiumot és ennek az intézmények Talmud tanára lett, valamint homiletikát és lelkipásztori teológiát tanított haláláig. 1869-ben egy rövid időre főrabbi lett Padovában. Cikkeit héberül olaszul és franciául jelentette meg. Számos héber verset is írt melyet a "Ṭal Yaldut," kötetben jelentetett meg későbbi gyűjteménye "Egle Ṭal," mely Padovában 1868-ban jelent meg. Számos héber tudományos folyóirat munkatársa volt. Ő alapította a "Kerem Ḥemed" és a "Bikkure ha-Ittim," és "Ozar Neḥmad" lapokat és "Kokebe Yizḥaq," számos kötetébe írt. Őt beszéd cmen adta ki műveit gyűjtemények kiadásban "Cinque Discorsi," Padua, 1834; Tanulmányt írt a középkori zsidók sorsáról a német birodalomban "Della Condizione Degli Ebrei Sotto l'Impero Germanico nel Medio Evo," ib. 1842; Polemikus tanulmányt a zsoltárok szövegének masszoréta szövegéről és a vulgata fordításról "I Salmi Volgarizzati sul Testo Massoretico ed Illustrati con Argomenti e Note. Parte Prima, Testo, Traduzione ed Argomenti," Vienna, 1845; Zsidó imakönyvet adott ki. "Preghiere degl' Israeliti. Olasz nyelven. 1846; "Orazioni per Ordinazioni Rabbiniche," Venice, 1852; "Poésies Hébraïques," Padua, 1869; "Iscrizioni Sepolcrali," ib. 1870; and "Pensieri sulle Lezioni Sabbatiche del Pentateuco," ib. 1872. "Orazioni Postume" (Padua, 1879, pp. 189-202) a saját életrajzának vázlatát tartalmazza illetve műveinek teljes jegyzékét.

Torrey, Charles Cutler, 1863 Abolitionist– 1956 Vermont, USA - Amerikai ÓSz-kutató és orientalista. A strassburgi származású Theodor Nöldekes tanítványa volt, akitől szemita filológiát tanult a New Haven-i Yale egyetemen, majd tanára nyugdíjba vonulása után, 1932-ben átvette a tanszékét. 1885–1886-ban latintanárként működött a Bowdoin College-ben, 1892–1900 között a bibliatudomány előadója volt az Andover Theological Seminary-ben. 1900–1901-ben alapító tagja az amerikai archeológiai iskolának Jeruzsálemben. Úgy vélte, az Iz 34-nek ugyanaz a szerzője, mint a Deutero-Izajásnak (40–66), és nem osztotta a Tritó-Izajás-elméletet. Jeremiás kompozíciójának kérdésében úgy vélte, hogy az 1–10 fejezetek és az 10–18 egy Kr. e. 3. sz.-ban keletkezett Manassze-ellenes „vaticinium ex eventu” része, amelyet a végső redaktor illesztett a könyvhöz bevezetőként. Azt vallotta, hogy ez egy Kr. e. 230-ból származó pszeudepigráf irat, amelyben a Manassze uralkodásának 30. éve visszadatálás csupán (vö. 1,1: Kr. e. 640), hogy aztán egy majd bekövetkező fogságra vetítse vissza (Pszeudo-Ezekiel). Habakuk könyvét Nagy Sándor idejéből származtatta, a Prédikátort egy arám előzmény fordításának vélte. Érdeklődött ÚSz-i témák iránt is, sok vitát provokálva. A négy kánoni evangéliumot egy arám összövegből levezethetőnek tartotta, és Kr. u. 50-re datálta. Az ApCsel 1,1b–15,35 szövegét arám fordításnak vélte, amely szerinte a 62-ben tartott ún. apostoli zsinat okmánya lett volna, ez Lukács állt rendelkezésére, aki ebből alkotta meg a mostani szöveget, ez tehát az ő kezétől származna. Lk 1-et héberből fordított szakasznak tartja. A nyugati szöveghagyományt – mint például Codex Bezae Cantabrigiensis-t (D [05]) – kettős hagyományból eredeztette. Az evangéliumok és az ApCsel egyes szakaszai

szerinte az 1. sz. végén (hasonlóan az arám targumokhoz) fordításból születtek, amelyeknek nyilvánvaló szándéka az eredeti hagyomány megőrzése volt a későbbi idők számára görög fordításban (*The Origin of the „Western Text”*). A tézis 140 olyan nehezen magyarázható helyre világít rá, (pl. Mk 9,29.50; Mt 5,48; Lk 18,8; Jn 3,13), melyek szerint arámból származtak, és az arám nyelvből adódó kétértelműségből magyarázhatók (*Our Translated Gospels*) – ennek igazolására hozta fel, hogy János evangéliumát lehetetlen görögből arámra visszafordítani. Az evangéliumok eszkatológiáját és az Emberfia-kérdést is a dávidi eszkatológiára vezette vissza (ApCsel 1,1–5, 16, 9,31–11,18, ugyanúgy, mint a 12 és 15 fejezetek), és efraimita típusú messiásképből származónak vélte (*Messiah*). 1900–1917 között társkiadója volt a *Journal of the American Oriental Society*nek (JAOS). Az iszlám zsidó gyökereit kutatta (*The Jewish Foundation of Islam*), és sokat foglalkozott az ős-arab irodalommal. **Művei:** *On the Text of Am 5,26; 6,1.2; 7,2.* JBL 13 (1894). 61–63; *The Composition and Historical Value of Ezra-Nehemia* (BZAW 2). Gießen 1896; *Notes on Am 2,7; 6,10; 8,3; 9,8-10.* JBL 15 (1896). 151–154; *The Prophecy of »Malachi«.* JBL 17 (1898), 1–15; *The Letters of Simeon the Stylite:* JAOS 20 (1899), 253–257; *»JAHVEH« and »Hellas« as Designations of the Seleucid Empire* JAOS 25 (1904). 302–311; *Muammad ibn Ismael, al-Bukhari. Selections from the Sahih of al-Buhari.* JAOS 26. 1906; *The Nature and Origin of »First Esdras«.* AJSL 23 (1906/1907). 116–141 (újrányomás: *Ezra Studies* [s.u.], 11–36); *The Story of the Three Youths:* AJSL 23 (1906/1907). 177–201; *Notes on the Aramaic Part of Daniel: Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences* 15 (1909). 241–282; *Ezra Studies.* Chicago 1910, New York 1970; *The Authorship and the Character of the So-called Epistle to the Hebrews.* JBL 30 (1911). 137–156; *The Translations made from the Original Aramaic Gospels,* in: LYON, D. G. – MOORE, G. F. (szerk.), *Studies in the Hist. of Rel.* New York 1912. 269–317; *The Composition and Date of Acts,* Cambridge 1916, New York 1969; *Facts and Fancy in Theories concerning Acts.* In: *American Journal of Theology* 23 (1919). 61–86.189–212; *Stray Notes on the Aramaic of Dan and Ezra.* JAOS 43 (1923). 229–238; *The Aramaic Origin of the Gospel of John.* HThR 16 (1923). 305–344; *Medina and Poli V, and Luke i.39:* HThR 17 (1924). 83–90; *Alexander the Great in the Old Testament Prophecies,* in: *Festschr. Karl Marti* (BZAW 41). Gießen 1925. 281–; *The Second Isaiah. A new interpretation,* Edinburgh – New York 1928; *Sanballat »The Horonite«.* JBL 47 (1928). 380–389; *Pseudo-Ezekiel and the Original Prophecy* (Yale Oriental Ser., Researches 18). New Haven 1930, 1970; *Ezekiel and the Exile. A Reply.* JBL 51 (1932). 179–181; *The Jewish Foundation of Islam* (Hilda Stich Stroock Lectures). New York 1933, 1967; *The Four Gospels,* New York 1933, 1947; *Three Troublesome Proper names in First Maccabees.* JBL 53 (1934), 31–33; *Certainly Pseudo-Ezekiel.* JBL 53 (1934), 291–320; *»The Rest« in Acts v.13.* ExpT 46 (1934/1935). 428–429; *The Prophecy of Habakkuk,* in: BARON, S. W. – MARX, A. (szerk.), *Jewish Studies in Memory of George A. Kohut.* New York 1935. 565–582; *Our Translated Gospels, Some of the Evidence.* London – New York, é.n. (1936); *Aramaic Graffiti on Coins of Demanhur* (Numismatic Notes and Monographs 77). New York 1937; *The Background of Jer 1-10.* JBL 56 (1937). 193–216; *»Armageddon«.* HThR 31 (1938). 237–248; *Some important editorial operations in the book of Isaiah.* JBL 57 (1938). 109–139; társszerzők: ROSTOVTZEFF, M. – CUMONT, F. – PEARSON, H.F.), *The Mithraeum,* in: *The Excavations at Dura Europos Conducted by the Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters. Preliminary Report of the Seventh and Eighth Seasons 1933–1934 és 1934–1935.* New Haven 1939. 78–90, 100–114, 116–128; *Notes on Ezekiel.* JBL 58 (1939). 69–86; *The Lettes Prefixed to Second Maccabees:* JAOS 60 (1940). 119–150; *Documents of the Primitive Church,* New York – London 1941 (benne: *The Origin of the »Western Text«.* 112–148); *The Aramaic of the Gospels.* JBL 51 (1942). 71–85 (megjelent továbbá: PORTER, S. E. (szerk.), *The Language of the New Testament. Classic Essays* [Journal for the Study of the New Testament. Suppl. Ser. 60]. Sheffield 1991); *The Name »Iscaiot«.* HThR 36 (1943). 51–

62; »Taxo« in the Assumption of Moses. JBL 62 (1943). 1–7; *The Older Book of Esther*. HThR 37 (1944). 1–40; *James the Just and his Name »Oblias«*. JBL 63 (1944). 93–98; *The Apocryphal Literature: A Brief Introduction*. New Haven 1945, javított kiadás: 1963; *A Revised View of First Esdras*, in: *Louis Ginzberg Jubilee Vol. on the Occasion of His Seventieth Birthday*. I. kötet. New York 1945. 395–410; »Taxo« *Once More*. JBL 64 (1945). 395–397; *The Lives of the Prophets. Greek Text and Translation* (JBL, Monograph Ser. 1). Philadelphia 1946; *Medes and Persians*. JAOS 66 (1946). 1–5; *The Original Language of Qohelet*. JQR 37 (1946/1947). 67–84; *The Messiah Son of Ephraim*. JBL 66 (1947). 253–277; *The Hebrew of the Geniza Sirach*, in: *Alexander Marx Jubilee Vol.* Philadelphia 1950. 585–602; *Isaiah 41*. HThR 44 (1951). 121–136; *Julius Wellhausen's Approach to the Aramaic Gospels*. ZDMG NF 26 [101] (1951). 125–137; *A Hebrew Frgm. of Jubilees*. JBL 71 (1952). 39–41; *Ein griech. transkribiertes u. interpretiertes hebr.-aram. Verz. der Bücher des AT aus dem 1. Jh. n.Chr.* ThLZ 77 (1952). 249–254; *The Chronicler's Hist. of Israel. Chronicles-Ezra-Nehemia Restored to its Original Form*. New Haven 1954; *Alexander Jannaeus and the Archangel Michael*: VT 4 (1954). 208–211; *Proverbs, Chapter 30*. JBL 73 (1954). 93–96; *The Apocalypse of John*. New Haven 1958; *Art. Apocalypse: Jewish Encyclopedy I* (1901). 669–675.

Tótfalusi Kis Miklós, névváltozata: **Misztótfalusi**, 1650 Alsó-Misztótfalu (Szatmár m.) – 1702 Kolozsvár, Magyarország/Erdély - Nyomdász és betűmetsző. Iskoláit 1662 k. Nagybányán, 1666 k. Nagyenyeden folytatta. 1677-től rektor volt Fogarason, majd három év múlva egy új biblia-nyomása miatt külföldre ment. Teológia helyett azonban Amszterdamban kizárólag könyvnyomtatást tanult. 1685-ben az 1645-ös amszterdami magyar bibliát adta ki, majd részletekben külön a zsoltárokat és az ÚSz-et is. Három évig betűmetszéssel és betűöntéssel foglalkozott Amszterdamban. 1690-ben hazatért és Kolozsváron telepedett le, haláláig könyvkiadással foglalkozott. Sokat fáradozott azon, hogy a latin iskolai tanítási nyelvet magyarra cseréljék, ez a igyekezete és *Apologia Bibliorum* c. műve ellene hangolta a papság és a professzorok nagyobb részét is. Mivel a Bibliában ortografiai és egyéb jelentéktelen javításokat tett, azzal vádolták, hogy annak a szövegét meghamisította. 1698-ban a folytonos vádaskodások *Mentség* c. könyve megírására készítették; a zsintat kérte, hogy mindkét művét vonja vissza. **Művei:** *Apologia Bibliorum Anno 1684. Amstelodami impressorum, ut & Orthographiae in iis observatae...* Claudiopoli (Kolozsvár) 1697; *Maga személyének, életének, és különös tselekedetinek Mentsége. Mellyett Az Irígyek ellen kik a közönséges Jónak eránt meggátolói, irni kénszerítetett*. Uo. 1698.

Tóth Kálmán 1917 Pápa, Magyarország - Református lelkész, teol. egyet. Tanár. A pápai ref. gimn-ban kitüntetéssel érettségizett 1935-ben. Teológiát Pápán (1935-1939) és Utrechtben (1938-1940) tanult. Lelkészképesítő vizsgát Pápán tette le, az I-t 1939. jeles eredménnyel, a II-at 1941. kitüntetéssel. Teol-i magántanári vizsgát tett Pápán 1943-ban, Debrecenben teol. dr-i fokozatot szerzett 1944-ben. A kolozsvári Egyetemi Fokú Prot. Teol. Intézet tiszteletbeli dr-ává avatta 1995-ben. Pápán szentelték lelkésszé 1943-ban. Püspöki segédlelkész volt (1941), lelkipásztor Zánkán 1942-1950 között, ezzel párhuzamosan a Pápai Ref. Teol. Akadémia Ószövetség-tudományi Tanszékének tanára. Lelkész Nyáradon 1950.-1958 . A Budapes-ti református teol. akadémia ószövetség-tudományi tanszékére kapott rendes tanári kinevezést 1958. Több alkalommal dékán 1967-1969, 1980-1981, 1982-1984. Nyugdíjba ment, 1992-ben. Ebből az alkalomból munkája, életműve elismeréseként a Holland Ref. Szövetség és a Holland Történelmi Egyh. egy-egy emlékéremmel tisztelte meg. Ugyanabban az évben a M. Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét kapta. - Sokoldalú tudományos, irod. munkásságot végzett. Munkásságának nagy része teol. főisk. jegyzetek formájában tudott csak megjelenni az adott viszonyok között. Jelentős része volt abban, hogy 1975 karcsonyára

megjelenhetett az újfordítású magyar Biblia, majd 1990-ben annak revideált kiadása, hiszen hosszú ideig vezette a M. Bibliatanács Fordítóbizottságának Ószövetségi Munkaközösségét. Érdemeit Károli Gáspár Díjjal ismerték el. Az ún. Jubileumi Kommentárba több ószövetségi könyv magyarázója, így pl. a Mózes I-V és a Síralmak Könyvének magyarázatát, valamint kortörténeti, és egyéb fejezeteket írta. Munkatársa volt a Keresztyén Bibliai Lexikon-nak (1991), számos szócikket írt benne. - Tankönyvei, főiskolai jegyzetei igen színvonalasak. **Művei:** Sámuel próféta az Isten embere (teol. magántanári értekezés, Pápa, 1943); Bibliai útmutató (Pápa, 1943); A próféták és a történelem (Pápa, 1944); Biblica theologia (Bp. 1959-1960, teol. jegyzet); A héber nyelv elemi szabályai (Bp. 1980-1981. teol. jegyzet); Bibliai atlasz kortörténeti bevezetéssel (másokkal együtt, több kiadása van, 1. kiad. Bp. 1973); A régészet és a Biblia (Bp. 1979. több kiadása van); Teol. írásmagyarázat (Válogatott tanulmányok, megjelent ~ 75. születésnapjára, szerk. Karasszon István, Bp. 1992); Magyarázó jegyzetek Deutero-Ézsaiás próféciáinak egyes fejezeteihez (összeáll. Bp. Ref. Teol. Akad. 1993); Hermeneütika (Bp. 1993, Bp-i Ref. Teol. Akad.); Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség. Ószövetségi bölcselkedés a Példabeszédek, a Prédikátor és Jób könyve alapján (Bp. 1998); Magyarázat a Példabeszédek könyve egyes fejezeteihez (összeállítás, Bp-i Ref. Teol. Akad. é.n.). -

Tóth Lajos 1882 Léva, - 1957 Budapest, Magyarország - Református teológiai tanár. A gimnáziumot 1901-ben végezte el Léván, 1905-ig teológiát hallgatott Pápán. Ezt követően külföldre ment. Baselben, Bernben, Edinburghban tanult. Hazatérte után segédlelkész Garamvezekényben és Nagysallón. 1909-ben Zólyomban választják meg lelkésznek, 1920-ban pedig hitoktató lelkész Bp.-en. 1921-ben meghívást kapott Pápara, ahol az ószövetségi tanszék vezetője lett. Ugyanebben az évben magántanári képesítést szerzett. A főiskola gazdasági tanácsának elnöki tisztét is betöltötte, két cikluson keresztül pedig a teológia akadémia ig.-ja. A doktorátust a debreceni teológia akadémián szerezte meg 1931-ben. Pápai működése alatt a református egyház presbitere, a főiskolai nyomda felügyelője. 1947-ben nyugalomba vonult és Bp.-re költözött. Választmányi tagja volt a Protestáns Irodalmi Társ.-nak és a Kálvin-szövetségnek. **Művei:** A zólyomi ref. missziós egyház története. (Zólyom, 1909); *A próféták lelki világa*. Pápa 1926; Az írás kritikai vizsgálata és a ref. teológia összeegyeztethetősége. Pápa, 1927; *A pascha eredete és történeti fejlődése*. Pápa 1931, *Ószövetségi bevez. és*. Pápa 1933, *Az ószövetség vallása*. Pápa, 1938.

Török László, 1968 Miskolc, Magyarország – Plébános, egegeta. 1986–1993 között teológiai tanulmányait az egi Hittudományi Főiskolán végezte. 2001-ben baccalaureatust szerzett a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. 2001–2003 között a római Pápai Gergely Egyetemen folytatta tanulmányait, biblikus teológiai szakon. 2003-ban szaklicenciátust szerzett, majd ismét a Pázmány Péter Katolikus Egyetem hittudományi karán tanult. 2005-ben doktorált. Héber, latin és olasz nyelvet tanít az egi Hittudományi Főiskolán, biblikus tárgyakat az Esterházy Károly Tanárképző Főiskolán.

Tregelles, Samuel Prideaux, 1813 Falmouth – 1875 St. Andrews, Anglia - Presbiteriánus bibliakutató, szemita szakértő és ÚSz-i szövegkritikus. Gimnáziumot Falmouth-ban végzett, majd munka mellett tanult görögöt és keleti nyelveket. 1837-ben Londonba költözött és 1839-től egy angol–görög ÚSz-i konkordanciát szerkesztett *Englishman's Greek Concordance to the New Testament* címmel, valamint 1843-ban héber és káld konkordanciát az ÚSz-hez: *Hebrew and Chaldee Concordance to the Old Testament*. 1838-tól, az ÚSz szövegkritikai kiadásának szentelte magát, mivel számára a textus receptus nem volt elegendő, saját elképzelése szerint megszerkesztette a Jelenések könyve kritikai szövegét. *A Book of*

Revelation in Greek hasonló, mint Karl Lachmann munkája, bár tőle való függetlenségét hangsúlyozta; az uncialis kódexeket összevetette a minuszkulákkal és megvizsgálta a Codex Augiensist (F^p [010], 9. sz., Trinity College, Cambridge). Sikertelenül próbálkozott engedélyt kapni a vatikáni kódex (B[03], 4. sz.) elolvasására. Első európai utazása alatt meglátogatta Firenze, Modena, Velence, München és Basel könyvtárait. 1846-ban Párizsba, majd 1849-ben Plymouth-ba ment. Második európai utazása során Párizsban a Codex Cyprius (Ke [019], 9. sz.) és Vulgata-kéziratokat tanulmányozta, a Codex Colbertinus-t (12. sz.) egybevetette a Hamburgban, Berlinben, Lipcsében, Drezdában, Wolfenbüttelben és Utrechtben találtakkal, majd Lipcsében összevetette Tischendorffal a kutatásait. Egy ideig együtt dolgoznak, de őt a dublini uncial-palimpszeszt kötötte le (Codex Dublinensis Z [035], 6. sz.). 1854-ben megjelent az ÚSz görög nyelven nyomtatásban, az újabb szövegkritikai eredményekkel (*Account of the Printed Text of the Greek New Testament*). 1857-ben Olaszországban a Muratori kánont tanulmányozta, melyet 1867-ben publikált. 1862-ben Lipcsében látta a Codex Sinaiticust (á [01]) Tischendorfnál. Ezután sikerült a lipcsei Codex Zacynthiust (X [040], 6. sz.) megfejtenie, és publikálta az editio princepsét. ~ azt gondolta, hogy F^p (Codex Augiensis) és G^p (Codex Boernerianus [012], 9. sz.) egy közös alapiratból származnak. Az ÚSz-i összöveg kiadását, amelyet nem tudott befejezni, A. W. Streane fejezte be és Fenton John Anthony Hort (1828–1879) adta ki. **Művei:** *Passages in the Revelation connected with the Old Testament*. London 1836; *The English Hexapla*. London 1841; *The Book of Revelation in Greek, edited from ancient authorities; with a new English version, and various readings*. London 1844, 1859² (benne: *Prospectus of a critical ed. of the Greek New Testament, now in preparation* [különnyomatként: London 1844, ill. *A Prospectus of a critical Ed. of the Greek New Testament, now in preparation with an historical sketch of the printed text*, London 1848]); *Hebrew Reading Lessons: consisting of the first four chapters of the book of Genesis, and the eight chapter of the Proverbs. With a grammatical praxis and an interlineary translation*. London 1845. revideált kiadása: 1882 (The Hebrew Student's Manual); *Remarks on the Prophetic Visions of the Book of Daniel*. London 1847, revideált, bővített kiadás: London 1852, ⁵1864; GESENIUS, F. H. W., *Hebrew and Chaldee Lexicon of the Old Testament, translated with additions and corrections*. London 1847; *Three Letters to the author of »A Retrospect of events that have taken place among the Brethren*. London – Plymouth 1849, ²1894; *The Original Language of St Matthew's Gospel, with particular reference to Dr. David's Introduction of the New Testament*. From the Journal of Sacred Literature. London 1850; *The Jansenists: their rise, persecution by the Jesuits, and existing remnant. A chapter in Church hist.* London 1851; *The Historic Evidence of the authorship and transmission of the Books of the New Testament. A lecture*. London 1852, ²1881; *The interlineary Hebrew and English Psalter*. London 1852; *A Defence of the Authenticity of the Book of Daniel*. London 1852; *Heads of Hebrew Grammar, containing all the principles needed by a learner*. London 1852; *Prisoners of Hope, being Letters from Florence relative to the Persecution of F. and R. Madiari*. London ²1852; *An Account of the Printed Text of the Greek New Testament, with remarks on its revision upon critical principles, together with a collation of the critical texts of Griesbach, Scholz, Lachmann and Tischendorf, with that in common use*. London 1854; *A Collation of the Texts of Griesbach, Scholz, Lachmann, and Tischendorf, with that in common use*. London 1854; kritikai jegyzetekkel látta el HORNE, Th. H., *An Introduction to the Textual Criticism of the New Testament; with analysis, and a bibliographical list of editions of the Scriptures in the original texts and the Ancient Versions*, London ¹⁰1856, ¹¹1863; *The Versions of Holy Scriptures for Roman Catholic Countries*. London – Plymouth 1856; *Pastoral Relations*. London 1862; *Christ the end of the law for righteousness. Five letters to the editor of the »Record«, on recent denials of our Lord's vicarious life*. Plymouth 1863; *The Dublin Cod. Rescriptus. A suppl. to Dr. Barrett's transcript of the Cod. Dublinensis Rescriptus, z, of St. Matthew, obtained by the chemical*

restoration of the manuscript. London 1863; *The Greek New Testament edited from ancient authorities, with the Latin version of Jerome, from the Cod. Amiatinus*. London 1857–1872; *Cod. Zacynthius (X). Greek palimpsest Fragments of the Gospel of Saint Luke, obtained in the Island of Zante, by the late General Colin Macaulay, and now in the Library of the British and Foreign Bible Soc., Deciphered, transcribed, and edited*. London 1861; *The Dublin cod. rescriptus, a suppl.* *Journal of Sacred Literature and Biblical Record* NS 2 (1863). 299–304; *The Hope of Christ's Second Coming: how is it taught in Scripture? and why?* London – Plymouth 1864, London ²1886; *Canon Muratorianus. The Earliest Catalogue of the Books of the New Testament, editet with notes and a facsimile of the Ms. in the Ambrosian Library an Milan*. Oxford 1867; *The Sanction of the Sabbath in Exodus compared with that in Deuteronomy. From the Christian Annotator* Plymouth – London 1869; *The First Resurrection. Edited by J. Cox*. London 1876; *The Budding of the Fig-tree*. London 1876; előszó: NEWTON, B. W., *Five Letters on events predicted in Scripture*. London ³1877; *H KAINÉ DIATÉKÉ. The Greek New Testament, as edited from ancient authorities, with their various readings in full, and the Latin version of Jerome*. London 1857–1879, 1887; *Notes of a Tour in Brittany*. Edinburgh 1881.

Tremellius, Immanuel, olasz reformteológus. 1510 Ferrara – 1580 Sedan, Svájc - Zsidó szülők gyermekeként született. Hagyományos zsidó képzést kapott és jól tudott héberül. 1530-tól többféle keresztény hatás érte. 1540-ben Reginald Pole bíboros házába került, ahol megkeresztelkedett. Marco Antonio Flaminio és más reformátorok hatására evangélikus lett. Amikor 1541-ben meghívást kapott Petrus Martyr-Vermigli-től, hogy hébert tanítson a luccai levő kolostori iskolába, elmélyítette a kereszténységgel a kapcsolatos ismereteit. 1542-ben az inkvizíció elől menekülnie kellett, és Strassburgban kezdett tanítani az akadémián, ahol egyébként Vermigli is tanított. Hogy biztonságos élete legyen, belépett az Alt-St. Peter apátságba. A protestánsok schmalkaldeni háborúja után 1547-ben megkísérelte, hogy egy svájci meghívásra elhagyja a kolostort, de bár Calvin és Farel is támogatta ezt, minden kísérlete kudarcba fulladt. Ezért Cramner érsek meghívását fogadta el és Angliába távozott, ahol is először egzegetikai tanulmányokkal foglalkozott. De részt vett az ún. *Common Prayer* 1549-es szövegének megszerkesztésében is, igaz csak a végső fázisban, majd ezt követően Cambridge-be ment hébert tanítani az egyetemre. A katolikus Mária trónra lépése után 1553-ban el kellett menekülnie az országból. Ezért családját és minden vagyonát hátrahagyva elhagyta Angliát. Újra Strassburgba ment, ahol, miután ezt a területet a lutheránusok uralták, nem kapott újabb meghívást. De Calvin segítségével Bernben mégis sikerült oktatói megbízást kapnia. Később Lausanne-ban alkalmazták. Egy alkalommal, amikor éppen Calvinnál tartózkodott Genfben, meghívást kapott Wolfgang Pfalz-Zweibrücken hercegétől, hogy legyen házi tanítója. A meghívást ugyan elfogadta, de ez a tevékenység nem elégítette ki ambícióit. Ezért 1558-ban az újonnan alapított genfi Akadémiára ment Ószövetség-professzornak. A herceg azonban nem akarta elengedni, ezért a meghívást kénytelen volt lemondani. Mivel az uralkodó hercegsége iskolarendszerének újraszervezésére akarta használni, először megtette az újonnan alapított Hornbah kolostori iskolája rektorának, amelyet strassburgi mintára szervezett meg. Mivel itt a héber nyelv iránti tudományos érdeklődését nem tudta kielégíteni, sőt a fizetése sem érkezett meg rendszeresen, 1559-ben egy olasz plébános meghívását fogadta el Genfben, egy olasz közösségbe. Csupán addig maradt Hornbachban, amíg a távozási engedélyt 1561-ben megszerezte. Nemsokára III. Frigyes pfalzi választófejedelem Heidelberg egyetemére hívta, sőt diplomáciai feladatot is adott neki a Franciaország és Anglia közötti közvetítésre. Más protestáns teológusokkal folytatott együttműködése nagy hasznára vált. Végre Heidelbergben közzétehetette addigi munkája eredményeit. 1573-tól dolgozott főművén, az Ószövetség latin fordításán. Együttműködött későbbi sógorával, Franz Juniusszal is. Frigyes választófejedelem halálával

1576-ban véget ért számára a heidelbergi korszak: az új fejedelem, Lajos elbocsátotta őt – ahogy más professzorokat is, 1577-ben. Ezután Metzbe kapott hébertanári meghívást, majd az újonnan megnyílt akadémián, Sedanban tanított. Itt töltötte életének utolsó éveit, és itt is halt meg 1580-ban. Tremellius a keleti nyelvek legjobb szakértője volt ebben az időben. Legjelentősebb hátrahagyott munkája a Biblia fordítása volt. Emelett érdekes, hogy reformátori írásokat fordított héber nyelvre (!), de ezeknek nem lett nagy hatásuk a későbbi időkben, jól tanúskodnak viszont műveltségéről. Bár keresztény hitre tért, nem vesztette el az érdeklődést zsidó hittestvérei iránt, számos polémiát folytatott velük is. **Művei:** *Werke: Meditamenta*. Wittenberg 1541; kiadta: *Libellus vere aureus D. M. Bucerii de vi et usu sacri ministerii*. Basel 1562; kiadta: *Praelectiones doctiss. in epist. D. Pauli ad Ephesos eximii D. M. Bucerii, habitae Cantabrigiae anno 1551*, Basel 1562; *Enarrationes in Hoseam*. Genf 1563; *Jonathanis filii Uzzia Chaldaica paraphrasis in XII prophetas minores*. Heidelberg 1567; *Dialogus pernecessarius, quo se I. T. pergat ab illis criminationibus, quas Gilbertus Genebrardus Theologus Parsiensis duvinarum & Hebraicarum literarum Professor Regius, ipsi in Chronographia, seui universae historiae speculo intulerat*. Neustadt 1581.

Tov, Emmanuel 1941 Amsterdam, Hollandia - Tanult Héber Egyetem Jeruzsálem BA bibliai és görög nyelvből és irodalomból 1964-ben. MA Bibliai tudományokból 1967-ben. PhD 1973. Tanított Héber Egyetem Jeruzsálem 1964-67 között. Harvard Egyetem 1967-69 között. Dropsie Egyetem 1980-81 között. Pannsylvania Egyetem 1980-81 között, valamint 1985-86 között. Oxford Egyetem 1982-88 között. Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** *Textual Criticism of the Bible*. Fortress/Van Gorcum, 1992. *The Greek Minor Prophets Scrolls from Nahal Hever (HevXIIgr) Discoveries in the Judean Desert*. Claredon, 1990. *The Septuagint Translation of Jeremiah and Baruch- A Discussion of An Early Revision of Jeremiah 29-52. and Baruch 1,1-1,38 HSM 8*. Scholars, 1976.

Trakatellis, Demetrius C., 1928 Tesszalonike, Görögország - Athéni Egyetemen Bd 1950 ThD 1977. Harvard Egyetem PhD 1972. Tanított Theol. School for Priestly Stud Ch. of Greece 1972-74 között. Vresthena püspöke 1967-91 között. Holy Cross School of theol. 1980-83 között. Vendég Prof. Harvard Div. School 1984-85. Szakterülete az Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *The Transcendent God of Eugnostos Holy Cross* 1991. *The Pre-Existence of Christ in the Writings of Justin Martyr* Harvard diss. In *Relig 6*. Scholars, 1976.

Traub, Hellmut, 1904 in Dortmund -1994 Bietigheim-Bissingen, Németország - Beteges gyermek volt ezért előbb magániskolába járt, majd Dortmundban, végül Münchenben érettségizett 1923-ban. Néprajzot tanult Berlinben és jártasságot szerzett a társadalmi letben is és politikai élet iránt érdeklődött, de vonzódott a zenéhez is. 1931-ben Bonn-ban Karl Barth-nál hallgatott egy év teológiát és ugyanabban a házban élt mint Barth 1933/34 és kísérelője lett, hamarosan a hitvalló egyházba is vele ment. 1934-ben ilyen minőségben vett részt a zsinaton is, 1934-ben az első teológiai vizsgáját a hitvalló egyház szinódusa előtt tette le. 1935 Lelkész Bad Honnef-ben. 1936 asszisztens Halle-ban Ernst Wolf-nál azonban 1936-ban Wolfgang Staemmler az egytem hitvalló egyházhoz tartozó kancellárját elmozdítják az egytemről. 1937-ben második teológiai vizsgáját Barmen-ben tette le. Lelkészsé avatták 1937-ben Berlin-Dahlem-ben Otto Dibelius támogatta lelkészi pályázatát adta be ennek ellenére elutasították. . 1938- 1938 eltiltják a nyilvános beszédétől, 1939 –ben Postdamban lett lelkész. 1939 –ben helyet kapott az ottani lelkészi szemináriumban Dietrich Bonhoeffer segítőjeként, ahol dolgozott, míg meg nem kapta a katonai behívót 1940-ben. Majd az államvédelmi hatóság letartóztatta számos börtönt megjárta, st még KZ lágert is. Már 1935-ben

letartóztatták majd szabadon engedték, majd megígérték szabadon bocsátását, de mégis Dachauba vitték három hónapra. 1937-ben kétszer tartóztatták le rövid időre, 1937-1939-ig szintén többször letartóztatták. A katonai szolgálatban megtagadta a Führerre tett esküt jöllehet ezt a hitvalló egyház sem kérte. 1942-ben munkaszolgálatos lett és élelmiszer közvetítéssel és hivatalos papírokkal, útlevel hamisítással is foglalkozott, ezzel segítve zsidó barátait. 1945-ben Berlin keleti felében maradt és lelkészkedett 1946-tól. 1947-ben Hamburg-Volksdorf –ba hívtál lelkésznek. 1948-tól résztvett a Kittelschen Wörterbuches zum Neuen Testament kiadásában, jöllehet már 1954 -1960 dolgozott a kiadónál. 1949 Stuttgart-ba ment. Ekkor következtek az összecsapásai Paul Schempp reformált közösségével, és megkísérelte a magáét szabad evangélikus közösséggé alakítani. Hermneutikai kérdésekben ellentétei voltak Rudolf Bultmannal. Mint lelkész és közösség építő is igen aktív volt. Számos előadó körutat tartott és résztvett a katekizmus munkálataiban is. Mindez felőrölte egészségét, mely először 1993-ban omlott össze 1994-be n halt meg Bietigheim-ben. **Művei:** Demologie und Theologie zum sogenannten Fall Dehn, in: Zwischen den Zeiten. Eine Zweimonatsschrift 10 (1932), 355-375; Biblisch-Theologisches Handwörterbuch zur Lutherbibel und zu neueren Übersetzungen, hrsg. v. Edo Osterloh und Hans Engelland, Göttingen 1954 Geistliche Musik, in: Joachim E. Berendt/Jürgen Uhde (Hgg.), Prisma der gegenwärtigen Musik. Tendenzen und Probleme des zeitgenössischen Schaffens, Hamburg 1959, 216-232; »Unerschrocken zur Zeit oder zur Unzeit«. Beobachtungen eines Predigers, Zeugen und Lehrers zur kirchlichen Zeitgeschichte, hrsg. v. Hans-Georg Ulrichs, mit Beiträgen von Gerhard Sauter und Hinrich Stoevesandt, Wuppertal 1997 (mit vollständiger Bibliographie); - unzählige Predigtmeditationen in: Georg Eichholz (Hrsg.), Herr, tue meine Lippen auf. Eine Predigthilfe; in: hören und fragen. Eine Predigthilfe, begründet von Georg Eichholz, hrsg. v. Arnold Falkenroth und Heinz Joachim Held; in: Göttinger Predigtmeditationen 4 (1949/50) - 44 (1989/90); in: Deutsches Pfarrerblatt. - Nachlaß Hellmut Traub (Universitätsbibliothek Tübingen, Handschriften-Abteilung, Signatur Mn 27).

Treuer, John 1915 Milwaukee, USA WI - Dél-Kalifornia Egyetem AB 1937. Yale Egyetem BD 1940. Yale Egyetem PhD 1943. Tanított Drake Egyetem 1944-47. Angol biblia fordító bizottság tagja. Morris Harvey Coll. 1953-59. Baldwin-Wallance Coll. 1959-75. Holt-tengeri tekercek Projekt vezetője 1975-től. Jaunita College 1986-87 között. Ásatások szakértője Serabit el-Khadem 1948. Um Rugm Jordánia 1966. ET-Tell Izrael 1969. Szakterülete a héber Biblia, Újszövetség, szemita nyelvek szövegek és feliratok, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** „The Book of Daniel and the Origin of the Qumran Community BA 1985. The Dead Sea Scrolls: A pesonal Account. Eerdmans 1978. The Dead Sea Scrolls of St. Mark’s Monastery ASOR 1951.

Trilling, Wolfgang. 1925 Chemnitz - 1993 Leipzig, Németország - Katolikus Újszövetség kutató. Iskolai tanulmányait Drezdába végezte és két évet volt kénytelen katonai szolgálatban tölteni a második világháborúban. Teológiai és filozófiai tanulmányait 1945-ben kezdte Paderbornban és 1947-ben fejezte be Münchenben. 1949-ben belépett a Néri Fülöp oratoriánus rendbe Lipcsébe , ahol tanulmányai végén 1951-ben szentelték pappá, 1952 -1956 Lipcsében lelkipásztori szolgálatát végezte. 1957-ben kezdődött továbbképzése Erfurtban. Teológiai doktorátusát Münchenben szerezte Prof. Schmid volt a vezetője és témája Israelthematik des Matthäusevangeliums, ami egy katolikus egzegéta számára úttörő vállalkozásnak számított, főleg, hogy a történetkritikai módszert használta. 1959-ben meghívást kapott erfut teológiai fakultlására, ahol 1961-ben egészségügyi okok miatt meg kellett szakítani tanulmányait. A következő években egyetemi lelkész Lipcsében amiért az

állami szervek már 1958/59 zaklatták 1963-ban pedig bíróság elé akarták állítani és eltlávolították az egyetemisták közül. Hat évig nem tarthatott előadásokat és 1970-ben kezdődött újra egyetemi lelkészi munkája. 1966-1971 készítette elő Meißener egyházmegyei zsinatot, mely az első vatikáni zsinat után katolikus összejövetel volt. 1968-ban a 2. teológiai fakultást az Újszövetség tanulmányozására megkapta a Erfurti szemináriumban, ahol 1970-ig tanított együtt a későbbi Otto Spülbeck püspökkel és Gottfried Noth-al. 1971-ben az evangélikus szemináriumban tanított Lipsében. 15 éven keresztül végezte Németországban egyedüli ökumenikus tanítói munkásságát. 1966-ban püspöke megbízására ökumenikus teológiai munkacsoportot alapított Kelet-Németországban. Egészségi okok miatt ismét meg kellett szakítani tevékenységét H. Schürmann-al és K. H. Schelkle-vel együtt megalapították 1961-ben a „Geistliche Schriftlesung” sorozatot. 1971-ben tevékenységét díszdoktorsággal ismerték el Münster egyetemén 1986-ban Grazban az evangélium kutatásra koncentrált, valamint Pál recepció kutatása és számos hermeneutikai előadást tartott. Meißen egyházmegye teológiai arculatát meghatározta és vezető katolikus egzegétává vált egy nehéz időben a II. Vatikáni zsinat után. **Művei:** Christusgeheimnis - Glaubensgeheimnis. Eine Einführung in das Markus-Evangelium, 1957; Das Evangelium nach Matthäus. K kötetes kommentár [GSL; 1/2], 1965. Christusverkündigung in den synoptischen Evangelien. Beispiele gattungsgemäßer Auslegung, [=Biblische Handbibliothek; 5], 1969. Untersuchungen zum Zweiten Thessalonicherbrief, [=EThSt; 27], 1972; Die Botschaft Jesu. Exegetische Orientierungen, 1978; „Die Episteln und Evangelien der Sonn- und Festtage. Auslegung und Verkündigung”, hrsg. von H. Kahlefeld u. O. Knoch, 1969-1976; „Das Wort an die Gemeinde. Predigthilfen zu den Perikopen der neuen Leseordnung” (1971ff.);

Trocme, Etienne P. 1924 Párizs, Franciaország - Párizsi Egyetemen tanult licentiátust szerzett 1950-ben. Teológiai diplomát kapott Párizs 1950-ben. Strassbourg theolog licenciátust szerzett 1960-ban. ThD 1960-ban. Működött Centre Natl. e la Recherche Scientifique 1953-56 között. Strassbourg 1956-tól. Vallásfilozófiai lapot szerkeszt 1967-től. Igazgatója a Maison des Sciences de l'homme Strassbourg 1981-től. Oxford Bibliai tanulmányok szakoktatója 1956-68 között. Buenos Aires 1976. Szakterülete az Újszövetség **Művei:** „The Beginnings of Christian Historiography and the History of Early Christianity Australian Biblical Review 1983. Le Livre des Actes et l' Histoire Paris Presses univ. 1957. Le Formation de l'Evangelie Selon Parc Paris UP. 1963. Jesus de Nazareth Vu Par les Temoins de sa Vie Neuschatel 1971.

Troll, Christian 1937 Berlin, Németország – Teológiai tanulmányokat folytat 1957-1961Bonn és Tübingen egyetemein 1961-1963 arabot tanult Université St. Joseph in Beirutban. Jezsuita rendbe lépett 1963-ban. A noviciátust Németországban és Londonban végezte, ahol orientalisztikai tanulmányokat folytatott London Egyetemen. Muslim életmódot tanulmányozta Iranban, Pakisztánban és Indiában. London Egyetemen 1970-ben BA. Diplomát szezett 1975-ben pedig Ph.D. fokozatot a modern iszlám gondolkodásról írt dolgozatával. Az Iszlám studiumok tanára lett 1976-1988 Vidyajyoti Intézetben Új-Delhiben, Birmingham-ben tanított 1988-1993 Centre for the Study of Islam and Christian-Muslim Relations. A Pápai orientális intézetben és Iszlám tanulmányok központjában tanított 1993-1999. Ankarában minden évben tart előadásokat Ilahiyat Fakültesi der Universitát. 1999-től Berlin-ben él és a Katolikus Akadémián vezeti a Iszlám keresztény fórumot. 2001-től diszdoktora a Sankt Georgen főiskolának Frankfurt am Main-ban. 1993-2005 A katolikusok és muszlimok közötti vallásközi párbeszéd szekció (PCID) pápai tanácsának tagja. 1999-től a Német püspöki kar vallások közötti párbeszéd szekciójának vezetője. **Művei:** Keine Alternative zum Dialog. Ein Gespräch mit dem Islamexperten Christian W. Troll. Herderkorrespondenz, 56, 1/2002, S. 16-22. Alláhu Akbar. Thème central du dialogue

interreligieux avec l'islam. In: Marie-Thérèse Urvoy ed.), En hommage au père Jacques Jomier, o.p.. Paris : Cerf, pp. 385-399. Muslime fragen, Christen antworten, Topos Taschenbücher 489, Kevelaer 2003,

Tsai, Meishi 1942 Taiwan, Kína - Tanult Tunghai Egyetem Taiwan BA 1964-ben. Californiai Berkeley Egyetem PhD 1973. Oxford Egyetem teológiai diploma 1984-ben. London King's Coll PhD Theol 1993. Működött True Jesus Church 1968-tól. Lelkész 1991-től. Pomona Coll. 1973-78 között. A kínai tanulmányi központ vezetője 1973-80 között. Szakterülete a héber Biblia, Újszövetség. **Művei:** A Commentary on the Chinese text of Galatians 1990. A Commentary on the Schinese Text of Luke 1983.

Tsevat, Matitiah 1913. Katowice, Németország - Tanult Héber Egyetem Jeruzsálem MA 1948. Hebrew Union Coll. PhD 1953. Tanított Judisch-Theol seminary 1937-ben. Hebrew Union Coll. 1954-61-ben. Nyugdíjba vonult 1984-ben. Heidelbergben a judaika studiumokat is irányította és vendég professzor volt 1983-ban. Szakterülete az anatólia tanulmányok, héber Biblia mezopotámia tanulmányok. **Művei:** The Meaning of the Book of Job KTAV 1980. A Study of the Language of the Biblical Tralius SBL 1955.

Tsumura, David, 1944 Toshio Kobe, Japán – Hitotsubashi Egyetem BS 1966 Brandeis Egyetem BA 1971. PhD 1973. Tanított Japan Bible Sem 1975-től lektor 1990-től professzor Ószövetség tanszéken. Tanított Tsukuba Egyetem 1975-90 között. Professzor Tyndal Hause Cambridge 1986-88 között. Szakterülete a héber Biblia, szemita nyelvek, szövegek és feliratok. **Művei:** Ugarit and the Old Testament. Kyobunkan, 1990. The Earth and the Waters in Genesis 1 and 2. A linguistic Investigation JSOTSup 83. Sheffield, 1989.

Tuckett, Christopher M., 1948 Cambridge, Anglia – Lcester Egyetem PhD 1979. Tanított Queen's Coll 1977-79. Káplán Manchester Egyetem 1977-79 között. Újszövetségi tanár 1989-től. Szerkeszti JSNT 1985-91. Szakterülete Újszövetség **Művei:** Reading the New Testament? SPCK 1986. Nag Hammadi and the Gospel Tradition T and T Clark 1986. The Rival of the Griesbach Hypothesis CUP 1983.

Tullock, John H., 1928 Delano, USA NT – Sued Bapt. Theol. Sem BD 1958. Vanderbilt Egyetem PhD 1966. Lelkész 1957-61 között. Belmont Egyetem tanított 1960-92 között. Szakterülete héber Biblia, azemtia nyelvek, szövegek és feliatok. **Művei:** The Old Testament Story. Prentice-Hall, 1981.

Turner John D., 1938. Glen Ridge, USA NJ – Dartmouth Coll. AB 1960. Duke Egyetem PhD 1970. Tanított Claremont Grad. Scholl 1970-71 között. Montana Egyetem Dékán 197-176 között. Nebraska Egyetem 1976-tól. Szakterülete az Újszövetség Apokrifok és Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** „Gnosticism and Platonism int he Nag Hammadi Treatises” in Gnosticism and Newplatonism SUNY 1985. The Book of Thomas an the Contender. Scholars, 1975.

Turner, Cuthbert Hamilton, 1860 Paddington – 1930 Oxford, Anglia - ÚSz-kutató, patrisztikus és szövegkritikus. 1879-ben az Oxford New College-ben kezdett teológiát tanulni, közben újságíróként tevékenykedett. 1885-től tanár volt a St. John's College-ban. 1888-ban William Bright (+1901) asszisztense lett, 1889-ben a Magdalen's College tagja. A következő években rendszeresen adott elő, 1906–1910 között tanár, 1914–1920 között egytemi tanár, 1925–1927 között a Septuaginta-előadások professzora Grinfieldben. 1920-ban visszatért az egzegézishez, és az irodalmi tanszéken lett dékán. *Alapítója volt a Journal of Theological*

*Studies*nak (JThS, 1899–1902). Intenzív kézirat-kutatást folytatott, a nikaiai szövegek fordításának szakértője, illetve a nyugati egyházjogi források specialistája és kiadója (*Monumenta Iuris Antiquissima*) volt. Az első Vulgata-töredékeket (az 5–6. sz.-ból) ~ adta ki a Codex Sangalliensis (S) evangélium-kódex alapján (*The Oldest Manuscript*). Megfejtette, hogy az S mindenképpen nagyon közel állt Jeromos szövegéhez, vagy közvetlenül abból származott. A Zsidó levél keletkezését közvetlenül Jeruzsálem pusztulásának idejére tette, kb. 66-ra. Polikárp mártíriumának napját 156. febr 23-ról 22-re tette, de ez a teóriája nagy bizonytalanságokat szült, és számos variáns született ennek feoldására Henri Grégoire vagy Henri-Irénée Marrou kronológiájában. **Művei:** *The day and year of St. Polycarp's martyrdom*. *Studia biblica et ecclesiastica* 2. Oxford 1890. 105–155; *St Cyprian's correspondence*. *Christian Quarterly Rv.* (1891). 381–410; függelékét állított össze SANDAY, W. *The Cheltenham List of the Canonical Books of the Old and New Testament and of the Writings of Cyprian*: *Studia biblica et ecclesiastica* 3 (1891). 217–303; *Two early lists of Cyprian's works*. *Classical Rv.* 6 (1892). 205–209; *The paschal canon of »Anatolus of Laodicea«*. *EHR* 10 (1895). 699–710; *Ecclesiae Occidentalis Monumenta Iuris Antiquissima. Canonum et conciliorum Graecorum interpretationes Latinae. Post Christophorum Justel, Paschasium Quesnel, Petrum et Hieronymum Ballerini, Joannem Dominicum Mansi, Franciscum Antonium Gonzales, Fridericum Maassen edidit, Fasciculi primi pars prima: Canones apostolorum. Nicaenorum patrum subscriptiones*. Oxford 1899; *Ecclesiae Occidentalis Monumenta Iuris Antiquissima. Canonum et conciliorum Graecorum interpretationes Latinae. Fasciculi primi pars altera: Nicaeni concilii Praefationes Capitula Symbolum Canones*. Oxford 1904. 97–280. 2. kötet 1. rész; London 1907; *Tomi primi fasciculi alterius pars prima: Appendices ad symbolum pertinentes. Canonum apostolorum interpretatio nova*. Oxford 1913. *Tomi secundi pars altera: Concilia Gangrense et Antiochenum*. Oxford 1913; *The Athanasian Creed. A new translation with Latin text*. London 1910; *The Athanasian Creed. A revised translation with Latin text*. London 1918; *Early Worcester Mss. Fragments of four books and a charter of the eight century belonging to the Worcester Cathedral*. London 1916; kiadta: GORE, Ch. *The Church and the Ministry*. London 1919; *The Study of the New Testament*. 1883 and 1920. *An inaugural lecture*. Oxford 1920; *The Study of the New Testament*. 1883 and 1920. ²1924, ³1926; *Novum Testamentum Sancti Irenaei Episcopi Lugdunensis, Being the New Testament Quotations in the Old-Latin Version...* Oxford 1923; *The Gospel according to St. Mark. Introduction and commentary* (társszerkesztők: GORE, C. – GOUDGE, H. L. – GUILLAUME, A.). London 1931.

Tur-Sinai, Naftali Herz 1886 Ukrajna -1973 Jeruzsálem, Izrael – Filológus és Biblia kutató, valamint német Biblia fordító. Bécsben tanult filológiát 1905-1909 között, és közben a bécsi rabbi szemináriumot is látogatta. Rövid Berlini tartózkodás után héber gimnáziumot alapított Jeruzsálemben 1912-1919 között. Héber nyelv magánára volt a bécsi egyetemen 1919-1933 között. Ekkor készült első Biblia fordítása héberből. Jeruzsálemben a Héber egyetemen működött 1933-tól, résztvet Izrael alapításában 1948-ban, ekkoriban senki sem ismerte jobban a héber nyelvet mint ő. Bibliafordítása a héber nyelvi struktúrákat akarta megőrizni a német nyelvben is. Fordított Talmudot is. **Művei:** *Die Heilige Schrift, ins Deutsche übertragen von Naftali Herz Tur-Sinai*, 1993

Tyconius v. **Tychon**, 330 k. É-Afrika – 392 k, Afrika - Laikus szentíráskutató, donatista. 380-ban a donatisták kiközösítették, mivel bírálta azok ekkleziológiai nézeteit, de mindvégig a csoporthoz tartozónak vallotta magát. Legfőbb műve a *Liber regularum* volt (Szabályok könyve, 382 k.) amely az első önálló keresztény hermeneutikai munka volt latin nyelven. Nézetei szerint az írásmagyarázatnak két szempont alapján kell történnie: teológiai és grammatikai-retorikai szempontok alapján. A Jelenések könyvéhez írt kommentárja (385),

amely csupán töredékekben maradt ránk, rendkívül nagy hatású volt. Művében kiemelte a könyv Krisztus-központú ekkleziológiáját, és egyúttal elutasította a khiliasztikus értelmezést. Munkásságára Ágoston kritikája után figyeltek fel (*De doctroma christiana* III. 30,42 – 37,56), de nagy hatással volt Sevillai Izidorra és Beda Venerabilisre is. Órigenész után ismerték meg őt (*De principiis*). **Művei:** Migne: PL XVIII, 15–66; MPL, Suppl. I, 621–652; *The Book of Rules of Ticonius Newly edited from the mss with an introduction and an examination into the text of the biblical quotations* by BURKITT, F. C. (TSt 3). Cambridge 1894 (reprint: Nendeln 1967); BABCOCK, W. S. (ford., jegyzetek), *The Book of Rules*. (Soc. of Biblical Literature, Text and Translation 31 [Early Christian Literature, Ser. 7]). Atlanta GA 1989; LO BUE – WILLIS, G. C., *The Turin Fragments of T.' Commentary on Revelation* (TaS NS 7). Cambridge 1963.

Tyndale, William, 1490 vagy 1492 Slimbridge – 1536 Vilvorde, Anglia - Pap, Biblia-fordító, mártír. Életének korai szakaszáról nem sokat tudunk. 1508-ban vagy 1510-ben **Hychyns** név alatt tűnt fel, Oxfordban előbb a Magdale-en majd a Hertford College-ben tanult. 1515-ben magiszteri diplomát szerzett. 1518-tól Cambridge-ben görögöt tanult, 1521-ben pappá szentelték. A tanulmányokat ekkoriban a latin Bibliából végezték az egyházban, ~ a John Wycliff-féle angol Bibliát nem akarta használni. 1616-ban Rotterdami Erasmus kiadta a görög ÚSz-et; Cambridge-ben ~ a tanárok és diákok azon körébe lépett, amelyben arról vitáztak, hogy az Erasmus által felülvizsgált ÚSz-et az egyház gyakorlatába is be kell-e vezetni. Ezután ~ minden energiáját annak szentelte, hogy a Bibliát anyanyelvén kiadja. 1521-től Gloucestershire-ben tanított és Sodbury plébánosa volt. Erőteljesen befolyásolták a reformátor tanok, amióta Cambridge-ben járt, emiatt konfliktusba került az egyházi előljárókkal. Reformátori tanokat hirdetett a bristoli székesegyházban. Megvádolták, hogy eretnekséget terjeszt, és az egyházmegye helynöke megtiltotta, hogy misén prédikáljon – de ezt nem tartotta be. Egy jóbarátja révén elérte, hogy prédikátorként alkalmazták St. Dunstan-in-the-West templomban, ahol egy helyi tanácsnok a házát bocsátotta ~ rendelkezésére, hogy dolgozhasson az angol Biblián. 1524-ben elhagyta Angliát és Németo.-ba menekült, Wittenbergben meglátogatta Luthert, majd Hamburgba ment. 1525-ben Kölnben nyomdába adta művét, de a városi előljárók megakadályozták a nyomtatást. ~ az anyagot Wormsba szállította. 1526-ban titokban Agliába csempészte az első példányokat, amelyek egy részét elégették. 1527-ben ~ javított kiadást adott ki. Az ÚSz lefordítása után hozzákezdett az ÓSz-fordításhoz is Antwerpenben. 1530-ban megjelent a Pentateuchus. Az időközben Angliában zajló, az egyház és az állami tekintély átrendeződéséről szóló vitához is hozzászólt. *The Obedience of the Christian Man* és *Parable of the Wicked Mammon* c. írásaiban a Szentírás tekintélyét hangsúlyozta, amely a hit dolgában a legfőbb tekintély és az egyház tanítását ezen kell megmérni. *A pathway into the Holy Scripture* c. művében elfogadta Luther megigazulás-elképzelését. 1530-ban VIII. Henrik és lordkancellárja, Thomas Wolsey ellen írt a király Aragóniai Katalintól való válása ügyében (*The Practice of Prelates*), emiatt halálra ítélték. 1535-ben Antwerpenbe menekült, de közben letartóztatták és bebörtönözték Brüsszel közelében, a vád szerint az egyház megigazulástana ellen támadt. 1536-ban eretneknek deklarálták és nyilvánosan elégették. 1538-ban VIII. Henrik elrendelte, hogy a Matthew-Bibliát minden plébániatemplomban használják. Ez a fordítás csak szerkesztés volt, a deutero-kanonikus könyveket Rogers fordította, az ÓSz más részeit pedig Miles Coverdale; Mózes öt könyve, Jón, Józs és a két Krón ~ fordítása volt, akárcsak az ÚSz. 1539-ben a kiadott Tyndale-verziót hivatalosként nyomtatták ki. **Művei:** *The Introduction to the New Testament*. Worms 1525; *The newe Testament as it was written and caused to be written by them which herde yt. To whom also oure saveour Christ Jesus commaunded that they shulde preache it unto al creatures*. Worms 1526; *The newe Testament dylygently corrected and compared with the Greke*. Antwerpen 1534; *The newe Testament yet once agayne*. Antwerpen 1535.

Tzaferis, Vasilios Emmanuel 1956 Samos, Görögország - Tanult Héber Egyetem Jeruzsálem BA 1964. PhD 1971. Dolgozik Dept. of Antiquities of Israel 1966-tól. Ásatások felügyelője Haifa Egyetemen 1976-81 között. Ásatások szakértője Tiberias 1966-tól. Jeruzsálem Második templom kori sírok feltárásánál dolgozott 1968-ban, Tell-Dan 1967-77 között. Vaskori szentély feltárása 1969-ben. Askelon Római temető feltárása 1969-ben. Beth-Shean Keresztény bazilika feltárása 1969-ben. Kusi hellenista város feltárása 1970-74 között. E-Rama zsinagóga feltárása 1972-ben. Kafarnaum fürdő ház feltárása 1978-tól. Szakterülete archeológia. **Művei:** The Museum of the Greek Orthodox patriatchate in Jerusalem 1985.